

TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Signe Sula

**PUUETEGA INIMESTE KAASAMINE
LAIAPINDSESSE RIIGIKAITSESSE**

Lõputöö

Juhendaja: Liina Käär, MA

Pärnu 2020

Soovitan suunata kaitsmisele

Liina Käär

/digiallkirjastatud/

Kaitsmisele lubatud

TÜ Pärnu kolledži programmijuht Anu Aunapuu

/digiallkirjastatud/

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Signe Sula

/digiallkirjastatud/

SISUKORD

Sissejuhatus	5
Lühendite loetelu.....	8
1. Laiapindne riigikaitse ning puuetega inimeste kaasamine riigi kaitsesse	9
1.1. Laiapindse riigikaitse mõiste, olemus ja käsitlemine mujal Euroopas ja Eestis ...	9
1.2. Laiapindse riigikaitse korraldus ning rakendamine Eestis	14
1.2.1. Laiapindse riigikaitse rakendamine sõjaväelistes ja sisejulgeolekuga seotud organisatsioonides	14
1.2.2. Laiapindses riigikaitstes osalevad mittetulundusühingud ja teised ühiskonna liikmed	18
1.3. Puuetega inimeste kaasatus ühiskonna erinevatesse valdkondadesse	19
2. Uurimus puuetega inimeste kaasamisest laiapindsesse riigikaitse	24
2.1. Uurimismetoodika, valimi kirjeldus ja andmeanalüüs	24
2.2. Uuringu tulemused	28
2.2.1. Teadlikkus laiapindsest riigikaitsest ning selle eesmärkidest riigikaitseorganisatsioonides ja puuetega inimeste ühendustes	28
2.2.2. Puuetega inimeste senine kaasamine laiapindse riigikaitse erinevatesse valdkondadesse	31
2.2.3. Probleemid ja kitsaskohad puuetega inimeste kaasamisel	34
2.2.4. Tulevikuplaanid puuetega inimeste kaasamiseks ja rakendamise võimalused	37
2.2.5. Kaasamisest tulenev kasu organisatsioonile ja puuetega inimestele	39
2.3. Arutelu ja järeldused	41
Kokkuvõte	46
Viidatud allikad	48
Lisad	53
Lisa 1. Ekspertgrupi küsimused	53
Lisa 2. Puuetega inimeste ühenduste esindajate küsimused	54

Summary55

SISSEJUHATUS

Eesti Vabariik on alates taasiseseisvumisest aastal 1991 kuni tänase päevani pidanud üheks esmatähtsaks eesmärgiks kaitsta riiki ja rahvast võimalike välismõjude eest, mis võivad ohustada riiklikku suveräänsust. Selleks on Eesti ühiskond viimase paarikümne aastaga astunud mitmeid olulisi samme. Tänaasel päeval ollakse Euroopa Liidu täieõiguslik liige ning aktiivne liitlane ja panustaja Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioonis (NATO).

Julgeolek (sõjaline ja siseturvalisus) on Eestile riigina prioriteetne valdkond. Selle tagamiseks on oluline kogu ühiskonna toetus ning elanikkonna valmisolek mistahes sündmuste või kriisidega toimetulekuks. See tähendab, et julgeoleku tagamiseks (lisaks sõjalistele organisatsioonidele) peavad valmis olema ka riigiasutused, erasektor, vabäühendused, st iga elanik. (Riigikantselei & Siseministeerium, 2018, lk 7)

Turu-uuringute AS on Kaitseministeeriumi tellimusel regulaarselt läbi viinud avaliku arvamuse uuringuid selle kohta, kuidas tunnetavad inimesed ennast praeguses julgeolekusituatsioonis nii oma riigis, Euroopas, kui kogu maailmas. 2019. aasta oktoobris ja novembris läbi viidud uuringu kohaselt arvas 55% vastajatest, et maailm on muutunud ebaturvalisemaks. Kui siiani peeti suurimaks ohuks sõjaliste konfliktide tekkimise võimalust, siis nüüd on lisandunud küberrünnakud, sõjapõgenike ja pagulaste sisseränne Euroopasse. Positiivse muutusena on ühiskonnas suurenenud kaitsetahe osalemaks riigikaitse tegevuses – 60% elanikkonnast on vastavalt oma võimetele ja oskustele valmis osalema kaitsetegevuses. Samas toodi uuringu tulemustes välja, et elanikkonna teadlikkus kriisiolukorras käitumiseks on madal ning inimesed vajavad oluliselt rohkem teavet. Vaid 35% küsitletuist teadis, kuidas korraldatakse evakueerimist ning 32%, kuidas lahendada esmatasandi olme ja majapidamisega seotud küsimusi. Seega lasub nii riigil, kui igal selle liikmel vastutus olla kaasatud rahu ja stabiilsuse tagamise. (Turu-uuringute AS, 2019, lk 5–6)

Vaadeldes teiste riikide kogemusi, mis puudutab avarat julgeolekut, siis on teema suhteliselt uus ja maailmas vähe kajastamist leidnud. Sõltuvalt üldisest julgeolekuolukorrast maailmas ning riikide erinevast geopoliitilisest asukohast, koostavad riigid endile vastavaid ohuhinnanguid ja kujundavad välja oma riigi kaitset.

Ühiskonna kõikide liikmete tuntumaks eestkõnelejaks on Eesti Vabariigi president Kersti Kaljulaid. Võidupüha paraadil aastal 2019 tõstas president Kaljulaid probleemi ühiskonna kaasamisest riigile prioriteetsetes valdkondades. Oma kõnes ütles ta, et Eestil on olemas kõiki eluvaldkondi kaasav laiapindne riigikaitse, samuti on koostatud mitmeid olulisi riigikaitse dokumente. Paraku on see kõik ainult paberil ja pole selge, kuivõrd leiavad plaanid rakendamist ametkondade igapäevastes tegevustes. (Kaljulaid, 2019)

Puuetega inimesed on osa ühiskonnast. Sotsiaalkindlustusameti statistika kohaselt elas seisuga 30. september 2019 Eestis kokku 157 132 puudega inimest, mis moodustab Eesti rahvastikust umbes 12%. (Sotsiaalkindlustusamet, 2019)

Puuetega inimeste kaasamise teema on tõstatanud Riigikogu liige Jüri Jaanson. Ta kutsus 2018. aastal kokku ümarlaua, kuhu kuulusid esindajad kaitseväest, Kaitse- ja Sotsiaalministeeriumist, EPIKojast ja Kaitseressursside Ametist. Ümarlaua eesmärgiks oli leida võimalusi, kuidas puuetega inimesed saaksid juurdepääsu riigikaitsele, sest õigus riiki teenida on kõigil kodanikel. (Jaanson, 2018)

Hetkel pole selge, kuivõrd on riigikaitse ja sisejulgeolekuga tegelevad ametkonnad teadlikud, et laiapindse riigikaitse käsitlese puhul tuleb arvesse võtta kõiki ühiskonna liikmeid, sh puuetega inimesi ning pole teada, millised on kavandatavad plaanid ja tegevused puuetega inimeste kaasamisel.

Lõputöö eesmärgiks on teha Kaitseministeeriumile ja Siseministeeriumile ettepanekuid, kuidas parandada puuetega inimeste kaasatust riigikaitse ja sisejulgeolekuga tegelevate ametkondade tegevusse. Lõputöö eesmärgi saavutamiseks on autor tõstatanud järgmised uurimisküsimused:

- Milline on siiani olnud puuetega inimeste kaasatus laiapindsesse riigikaitse?
- Kuidas näevad riigikaitse ja sisejulgeolekuga tegelevad ametkonnad edaspidi

puuetega inimeste kaasatust laiapindsesse riigikaitssesse?

Selleks, et saavutada uurimistöö eesmärk on autor seadnud järgmised uurimisülesanded:

- Tutvuda laiapindset riigikaitset, puuetega inimesi ja nende kaasamist sisaldava kirjandusega, mis võimaldab paika panna lõputöö teoreetilise raamistiku;
- kirjeldada, milline on iga uuringus osaleva ametkonna roll ja ülesanded kogu ühiskonna kaasamisel laiapindsesse riigikaitssesse;
- viia läbi intervjuud riigikaitse ja sisejulgeolekuga seotud ametkondades ning nende põhjal selgitada välja ametkondade huvi kaasata puuetega inimesi;
- anda ülevaade hetkeolukorrast, milline on puuetega inimeste ühenduste ning riigikaitse ja sisejulgeolekuga tegelevate ametkondade koostöö;
- teha Kaitseministeeriumile ja Siseministeeriumile ettepanekuid puuetega inimeste kaasamiseks laiapindsesse riigikaitssesse.

Lõputöö koosneb kahest peatükist. Esimene peatükk annab teoreetilise ülevaate laiapindsest riigikaitsest ja puuetega inimesi puudutavatest teemadest ning jaguneb kolmeks alapeatükiks. Esimeses alapeatükis toob lõputöö autor välja laiapindse riigikaitse mõiste, olemuse ja erinevad käsitlused mujal maailmas ja Eestis. Teises alapeatükis annab autor ülevaate sellest, kuidas on laiapindne riigikaitse korraldatud ning leiab rakendamist sõjaväelistes- ja sisejulgeolekuga tegelevates organisatsioonides. Kolmandas alapeatükis toob lõputöö autor välja puuetega inimeste mõiste ja annab ülevaate sellest, millised õigused on neile seadustega antud. Veel kirjeldab autor puuetega inimeste kaasatust ühiskonnaellu.

Lõputöö teise peatüki moodustab empiiriline osa, kus autor annab ülevaate läbi viidud uurimusest. Teine peatükk jaguneb samuti kolmeks alapeatükiks. Esimeses alapeatükis on kirjeldatud uuringus kasutatud meetodikat, valimit ning andmeanalüüsi meetodeid. Teises alapeatükis annab autor ülevaate uuringu tulemustest. Kolmandas alapeatükis on tehtud uuringust tulenevad järeldused ja arutelu. Veel esitab autor omapoolsed ettepanekud, kuidas parandada riigikaitseliste ja sisejulgeolekuga seotud ametkondade koostööd puuetega inimeste esindusorganisatsiooni ja alaliitudega. Lõpuks teeb autor kokkuvõtte toimunud uurimusest.

LÜHENDITE LOETELU

- EATA – MTÜ Eesti NATO Ühing
- ELIL – Eesti Liikumispuudega Inimeste Liit
- EPIKoda – Eesti Puuetega Inimeste Koda
- EPL – Eesti Pimedate Liit
- EROK – Eesti Reservohvitseride Kogu
- EVKL – Eesti Vaegkuuljate Liit
- HOS – Hädaolukorra seadus
- KAPO – Kaitsepolitseiamet
- KKS – Kaitseväge korralduse seadus
- KL – Kaitseliit
- KM – Kaitseministeerium
- KorS – Korrakaitse seadus
- KRA – Kaitseressursside Amet
- KV – Kaitsevägi
- PA – Päästeamet
- PPA – Politsei- ja Piirivalveamet
- PPVS – Politsei ja piirivalve seadus
- RES – Riigikaitse Edendamise Sihtasutus
- RiKS – Riigikaitse seadus
- ÜRO – Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

1. LAIAPINDNE RIIGIKAITSE NING PUUETEGA INIMESTE KAASAMINE RIIGI KAITSESSE

1.1. Laiapindse riigikaitse mõiste, olemus ja käsitlemine mujal Euroopas ja Eestis

Käesoleva lõputöö teoreetilise osa esimeses peatükis kirjeldab autor laiapindset riigikaitset, kui julgeolekuarhidektuuri põhimõtet. Kuna julgeolekukeskkond on pidevas muutumises, siis on ka mainitud termini osas sisse viidud täiendusi ja korrekture.

Riigikaitset definitsioonina on aegade jooksul pidevalt täpsustatud. Pool sajandit tagasi käsitleti seda mõistet kui demokraatliku riigi valitsuse poolt pakutavat avalikku vahendit, mille eesmärk on teenida rahvast ja tagada ühiskonnale kindlustunne, mis tugineb nii sõjalistel, kui poliitilistel aspektidel. (van Eekelen, 2009, lk 4–5)

Riigikaitse ja sisejulgeolekuga tegelevates organisatsioonides kasutatakse laiapindse riigikaitse ja ühiskonna kaasamise puhul lisaks eelpoolmainitule ka mõisteid:

- Avar julgeolek – riigi julgeolekupoliitika lõpptulemus, mille saavutamiseks on koordineeritult rakendatud erinevaid, nii riiklikke kui ka valitsusväliseid, tööriistu. Need instrumendid on loodud selleks, et arendada välja rahulik elukeskkond. Tänu stabiilsele olukorrale riigis saavad poliitilised, majanduslikud ja ühiskondlikud institutsioonid toimida koostöös ning seeläbi tagada ühiskonna heaolu. (Fitz-Gerald & Macnamara, viidatud Jermalavitčius, Pernik, Hurt, Breitenbauch, & Järvenpää, 2014, lk 10–11 vahendusel)
- Ühiskond kui tervik (ingl *whole-of-society*) – mitmeid osapooli hõlmavad lahendused, mis toovad kokku valitsuse koos selle allasutustega, militaarsed struktuurid ning erasektori. Kõigi osapoolte ühendamise tulemusena tekib hulk väärtuslikku kogemust ja ressursi. (Hull, viidatud Jermalavitčius *et al.*, 2014, lk 11 vahendusel)

Viimase kümne aasta jooksul on Eesti julgeolekupoliitikat lahti kirjutatud mitmes riiklikku julgeolekut puudutavas dokumendis. Neist viimases, milleks on „Eesti julgeolekupoliitika alused“, nähakse peamise eesmärgina Eesti riigi iseseisvuse ja sõltumatusse säilimist ning rahva ja riigi kestma jäämist. Eesmärgi saavutamiseks on oluline tagada Eesti territoriaalne terviklikkus ja põhiseaduslik kord. Lisaks veel elanikkonna turvalisus ja ühiskonna kaasamine. (Kaitseministeerium, 2017, lk 2)

Pärast taasiseseisvumist toimusid kiired muutused Eesti, Läti ja Leedu julgeolekupoliitikates. Eeskujuna ja kogemusi ammutati eelkõige Põhjamaade (Soome, Rootsi, Taani) kaitsestrateegiast, kuna ka nende puhul on tegemist väikeriikidega ning need on geopoliitiliselt kõige sarnasemad Eestile.

Soome Vabariiki võib pidada avara julgeoleku käsitluse üheks teerajajaks, sest mainitud kontseptsiooniga tehti algust juba eelmise sajandi lõpuaastatel. Lisaks riigikaitsele peetakse oluliseks tagada ühiskonna elutähtsate teenuste toimimine ka kriisiolukordades või loodusõnnetustes. Seetõttu peetakse ühiskonna kaasamist ainuõigeks variandiks. Riik teeb koostööd kohaliku võimu, erasektori ja võimalikult mitmete valitsusväliste organisatsioonide ning kodanikuühendustega. Eesmärgiks on tagada kõigile riigi kodanikele turvatunne ja julgeolek. (Jermalavitčius *et al.*, 2014, lk 5)

Eesti naaberriik Soome on sarnaselt Eestile kirjutanud julgeolekut puudutavatesse strateegiatesse sisse lähtekohad, kus rõhutatakse, et lisaks relvajõududele peab kaitsevõimekusse panustama kogu ühiskond. Riiki saab edukalt kaitsta vaid koordineeritult ning kaasamine puudutab nii omavalitsusi, erasektorit kui kõiki kodanikuühendusi. (Puolustusministeriö, 2010, lk 3–4) Näiteks vabaühenduste näol saavad riigikaitse- ja elanikkonna turvalisust tagavad organisatsioonid toetust kriisiõppuste-, teavitustöö ja koolituste läbiviimisel. (Jermalavitčius *et al.*, 2014, lk 30–32)

Rootsi (nagu ka Soome) ei kuulu ühtegi sõjalisse liitu. Mõlemad riigid on jäigalt kinni pidanud neutraliteedi poliitikast. Eelmise sajandi lõpul pidas Rootsi oma kaitseplaanide väljatöötamisel peamiseks ohuallikaks väljastpoolt tulenevat relvastatud rünnakut. (Jermalavitčius *et al.*, 2014, lk 38). Küll aga on Rootsi viimase kümne aasta jooksul mitmel korral muutnud oma riigikaitse korraldust. Vaatamata muutustele on siiski

jäädud seisukohale, et riiki tabava sõjalise, või muu kriisi olukorra ning kaitseplaanide koostamisel, järgib Rootsi endiselt totaalkaitse doktriini. See tähendab, et julgeoleku tagamiseks on kaasatud elukutseline palgaarmee, reservväelased ja kodukaitse organisatsioonid. (Government Offices of Sweden, 2017, lk 1)

Kaasaegne Rootsi sõjavägi koosneb peaaesjalikult väeüksustest, mille moodustavad palgalised, kuid vabatahtlikud sõjaväelased. Muutuse on läbi teinud ka kodanikuühiskond, erasektor ja ärimaailm. Tehnilise taristu ja infotehnoloogia kiire areng ning globaliseerumine on Rootsi tihedamalt sidunud maailma majandusega. Kõik mainitud faktorid on muutnud riigi totaalkaitse sisu ja vormi. (Jermalavičius *et al.*, 2014, lk 38–40)

Vastavalt klassikalisele definitsioonile sisaldab totaalkaitse endas viit olulist komponenti: sõjaline kaitse, tsiviilkaitse, majanduslik kaitse, psühholoogiline kaitse ning igakülgne tsiviilvalmidus. Nende komponentide koostoimel on riigil olemas valmidus kallaletungide ärahoidmiseks, ootamatule ohule reageerimiseks või kriiside lahendamiseks. (Laaneots, 2010)

Totaalkaitse tähendab samuti, et kogu ühiskond tegeleb julgeoleku tagamisega, millesse on kaasatud lisaks sõjaväelistele jõududele riigiparaat; valitsusvälised organisatsioonid ja elanikkonna kõik osad. Lisaks totaalkaitse viiele tegevusvaldkonnale on laiapindsesse riigikaitseesse lisatud ka rahvusvahelise kaitse element. (Flanagan *et al.*, 2019, lk 6–7)

Eestiga sarnane riik nii oma geopoliitilise asendi, rahvaarvu kui suuruse poolt on Läti Vabariik. Mõlemad riigid väärtustavad ja peavad oluliseks liitlassuhteid NATO ja Euroopa Liiduga. Läti, olles võtnud samuti suuna laiapindsele riigikaitsele, on oma eesmärgiks seadnud ühendada valitsuse, ministeeriumite ja nende allasutuste ning valitsusväliste organisatsioonide ressursid. Kõikide valdkondade ühendamine loob tingimused ja valmiduse ületada kriise, seista väliste mõjude vastu ning vajadusel olla valmis ka sõjaliseks konfliktiks. Nende väljakutsete lahendamiseks ongi asunud riigikaitseüsteemi restruktureerima. Süsteem on üles ehitatud usaldusel ning inimeste ja valitsuse vahelisel koostööl, kus nii riik kui ühiskond on kohustatud toetama Läti turvalisust. Eesmärk on kaasata valitsusvälised organisatsioonid, kodanikuühendused ja kogu elanikkond, et koos valitsusasutustega kavandada meetmed kriisireguleerimiseks,

või näiteks juba maailmas laialt levinud hübriidsõdadeks. Selles tegevuses langeb enamus tegevussuundi kokku Eesti laipindse riigikaitse põhimõtetega. (Aizsardzības ministrija, 2018, lk 1–3)

Vastavalt Läti avarale julgeolekukäsitlusele on see koondatud kolmeks suuremaks eesmärgiks (The National Defence Concept, 2016, lk 4–5):

- Riiklik võimekus ning tahe tegutseda, mis tähendab, et riik on võimeline kiirelt reageerima, ning vastu võtma strateegilisi otsuseid pidevalt muutuv as julgeolekukeskkonnas. Seejuures on üheks oluliseks julgeolekugarantiiks ka kõigi kodanike kõrge kaitsetahe.
- Heidutus, mis tähendab, et kui vaenulik pool on otsustanud riiki destabiliseerida, siis on ühelt poolt tagatud riigi piisav kaitsevõime, valmisolek ja kodanike kõrge kaitsetahe ning teiselt poolt kollektiivkaitse liitlasvägede toel.
- Igakülgsete riigikaitse vahendite rakendamine, mille alla kuulub nii NATO kollektiivkaitse, kui riigi individuaalne sõjaline võimekus. Oluline on tagada elutähtsate teenuste toimepidavus.

Leedu Vabariigi julgeolekustrateegia on üles ehitatud kolme osapoole tihedale koostööle: palgaarmee, riigikaitse vabatahtlikud ning NATO liitlased. Strateegia eesmärk on tugevdada ühiskonna suutlikkust kriiside ohjamisel, suurendada kodanikuvalmisolekut ning elanikkonna üldist riigikaitsele tahet. Samuti on eesmärgiks mobiliseerida kõik riiklikud ressursid, et iga Leedu kodanik oleks võimeline vastu seisma invasioonile või riigis esinevale kriisile. (Flanagan *et al.*, 2019, lk 10–11)

Eesti riigi kaitsmisel on aluseks võetud riigikaitse lai käsitlus, mis tegelikkuses tähendab, et kõik riigis leiduvad ressursid koondatakse kokku ühiskonna kaitseks. Selleks täidavad riigikaitse ülesandeid kõigi eluvaldkondade esindajad. Riigikaitse seaduse § 2 järgi rakendatakse eesmärgi saavutamiseks seaduses sätestatud alustel ja korras kogu ühiskonda ning riigi vahendeid ja varusid. (Riigikaitse seadus, 2015)

Seoses sellega kinnitati aastal 2017 Eesti julgeolekupoliitika alused (Kaitseministeerium, 2017), mis on täiendatud versioon 2010. aastal ilmunud julgeolekupoliitika alustele. Dokumendis on kirjas, et Eesti lähtub jätkuvalt Ühinenud

Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) põhikirjas sätestatud põhimõtetest ning julgeolekuarhidektuuri põhimõttena lähtutakse avarast julgeolekukäsitlusest, mis sisuliselt hõlmab tervet riiki: valitsust, riigiparaati, erasektorit, vabakondi ning kogu ühiskonda. Samas tunnustab Eesti igati teiste riikide õigust ja vabadust valida lähtuvalt julgeoleku situatsioonist endale sobivad julgeolekulahendused. Eesti julgeolekupoliitika sihtmärgid pole teised riigid. Selleks, et tagada riiklik julgeolek, tegutseb Eesti koordineeritult nii välis- kui sisepoliitikas. (Kaitseministeerium, 2017, lk 2)

Riigikaitse lai käsitlus, millest käesoleval hetkel juhindub Eesti riik, koondab endasse mitmeid elemente. Ühelt poolt on selleks sõjaline ja mittesõjaline võimekus, teisalt mitmed tegevused ja ressursid, kuhu on kaasatud avalik-, era- kui ka kolmas sektor. Oluline roll Eesti julgeoleku tugevdamisel lasub sidusal kodanikuühiskonnal, mis omakorda põhineb kodanikuaktiivsusel ja üldise turvatunde edendamisel. Salliv, hooliv ja kaasav ühiskond on Eesti julgeoleku tugisammas. (Kaitseministeerium, 2017 lk 3)

Eelpool mainitud põhimõtteid järgides on Eestis sellist julgeoleku käsitlust hakatud kutsuma laiapindseks riigikaitseks. See tähendab, et riigikaitsele panustavad vastavalt oma pädevusele kõik osapooled. Riigi kaitsmisse on kaasatud kogu ühiskond. Elanikel on olemas teadmised ja valmidus, et toime tulla erinevates kriisi- või konfliktsituatsioonides. Laiapindset riigikaitset iseloomustavad järgmised tegevussuunad (Riigikantselei, 2017, lk 2–5):

- riigi ja ühiskonna toimepidevus;
- rahvusvaheline tegevus;
- strateegiline kommunikatsioon;
- sisejulgeolek;
- tsiviilsektori toetus sõjalisele kaitsele;
- sõjaline kaitse.

Lisaks tähendab laiapindne riigikaitse, et asutused ja organisatsioonid, kes vastutavad teatud valdkondade eest sõjaajal, teevad seda ka rahuajal. (Riigikantselei, 2017, lk 2–5)

Riigikaitse laia käsitluse üheks oluliseks osaks on elanikkonnakaitse lai käsitlemine. Siseministeerium koostöös Riigikantseleiga on 2018. aastal koostanud dokumendi „Elanikkonnakaitse kontseptsioon“. (Riigikantselei & Siseministeerium, 2018, lk 8)

Selles dokumendis on elanikkonnakaitse defineeritud, kui meetmete süsteem, mille eesmärk on kaitsta inimesi hädaolukordade ning riigi julgeolekut või põhiseaduslikku korda ähvardavate ohtude korral. Elanikkonnakaitstes lähtutakse kolmest kaasaegsetest raampõhimõttest: inimesekeskne lähenemine (*people-centred approach*), kogu ühiskonda hõlmav lähenemine (*whole of society approach*) ja kõiki riske hõlmav lähenemine (*all-risk approach, all-hazards approach*). Kogu ühiskonna kaasamise põhimõtte kohaselt peavad kõik osapooled (riik, kohalik omavalitsus, erasektor, kodanikuühendused, üksikisikud) olema kaasatud. Lisaks on oluline, et kõigile osapooltele on loodud eeldused, et üksikisikust kuni kogukondadeni välja oleks kõigil motivatsiooni panustada. Selle lahutamatuks osaks on nii valdkondlik, kui ka kogu ühiskonda kaasav koostöö. (Riigikantselei & Siseministeerium, 2018, lk 8–12)

Riigikaitse arengukava avalikus osas aastateks 2017–2026 on välja toodud olulise aspektina (mõjuna) kogu ühiskonnale võrdsete võimaluste tagamine selleks, et osaleda riigikaitse tegevuses. Riigi julgeolek on kõigi ühiskonna liikmete asi. Kriisiolukorra tekkimisel satuvad riskirühma ennekõike sotsiaalselt haavatavad grupid. Sellise olukorra ennetamiseks ja vältimiseks on oluline tagada Eesti ühiskonna sidusus ning arvestada kõigi kodanikega. (Riigikantselei, 2017, lk 23)

Arvestades viimasel ajal kogu maailmas välja kujunenud ohtusid ning kriise, on sarnase geopoliitilise asetusega naaberriikidel, kelle julgeolekuohud langevad kokku, otstarbekas rakendada sarnast julgeolekustrateegiat.

1.2. Laiapindse riigikaitse korraldus ning rakendamine Eestis

1.2.1. Laiapindse riigikaitse rakendamine sõjaväelistes ja sisejulgeolekuga seotud organisatsioonides

Vaatamata sellele, et riigikaitse laia käsitluse edukaks rakendamiseks on juba vastu võetud erinevaid arengukavasid ning strateegiaid, on poliitikakujundajate poolt veel koostamisel mitmeid strateegilise tähtsusega dokumente.

Vastu on võetud riigikaitse arengukava aastateks 2017–2026 (Riigikantselei, 2017). Riigikaitse ja sisejulgeolekuga seotud organisatsioonid lähtuvad oma tegevustest eelkõige seadustest (Riigikaitse seadus, Politsei ja piirivalve seadus, Korrakaitse seadus,

Hädaolukorrasedus jne.). Kuid riigikaitse arengukavaga on omakorda seotud selliste poliitika dokumentidega nagu Eesti julgeolekupoliitika alused, Riigi kaitsetegevuse kava, Siseturvalisuse arengukava 2015–2020, Küberjulgeoleku strateegia 2014–2017 (Riigikantselei, 2017, lk 21–22). Õigusaktid annavad nendele organisatsioonidele kindla raami, pädevuse ning konkreetsed õigused ja kohustused ülesannete täitmiseks oma valdkonnas.

Eesti kaitsevägi on Kaitseministeeriumi alluvuses olev sõjaväeliselt korraldatud valitsusasutus, millele on seaduses sätestatud alustel antud volitused kasutada jõudu. Kaitsevägi tegeleb operatsioonide planeerimisega ning nende ellu viimisega, kaasates oma tegevusse kõigi väeliikide üksusi. Seadus on ära määratlenud kaitseväge ülesanded nii rahuajal kui ka sõja puhkemise korral. Rahuajal on kaitseväge ülesandeks õhuruumi ja territoriaalvete järelevalve ja kontroll. Samuti ajateenijate väljaõpetamine ja reservvägede ettevalmistamine, ning tsiviilvõimude abistamine loodusõnnetuste tagajärgede likvideerimisel. (Kaitseväge korralduse seaduse (KKS), 2008, § 2, § 3)

Sõjalise konflikti või kriisi puhkemise korral on kaitseväge ülesandeks (Vabariigi Valitsus, 2010, lk 8):

- kontrolli tagamine riigi territooriumil, kaitsevõime rakendamine agressiooni ärahoidmiseks, selle ebaõnnestumisel riigi terviklikkuse ja suveräänsuse kaitsmine kõigi olemasolevate sõjaliste vahenditega;
- riigi õhuruumi kontroll ja strateegiliste objektide õhukaitse tagamine;
- merekommunikatsioonide kontroll ning sadamate ja võimalike maabumistsoonide juurdepääsude kaitsmine.

Rahuajal juhib kaitseväge kaitseväge juhataja, kes allub kaitseministrile. (KKS, 2008, § 23)

Tavalise ühiskonnaliikme kaasamise parimaks väljundiks riigikaitse tegevusse on vabatahtlikkusel põhinev ning Kaitseministeeriumi valitsemisalas tegutsev riigikaitseorganisatsioon Kaitseliit. Tegemist on küll sõjaliselt korraldatud, kuid vabale tahtele ja omaalgatusele põhineva organisatsiooniga. (Kaitseliidu seadus, 2013, § 2)

Kaitseliiduga võivad liituda kõik Eesti Vabariigi kodanikud. Käesoleval hetkel kuulub organisatsiooni umbes 25 000 liiget, mille moodustavad kaitseliitlased koos nais- ja

noorteorganisatsiooni liikmetega. Kaitseliidus on loonud mitmed noorteorganisatsioonid nagu Noored Kotkad noormeestele ja Kodutütred neidudele. Kaitseliidu liikmed jagunevad noor-, toetaja-, tegev- ja auliikmeteks. Kaitseliit üritab igati juba kaasatud vabatahtlikke ja noori hoida ning motiveerida. Noortejuhtide koolitamine ja motiveerimine tagab jätkusuutliku noorte kaasamise. Liikmeskonna pidev suurendamine on üks Kaitseliidu eesmärkidest. Organisatsioonile on antud laialdased võimalused koolituste korraldamise, õppuste läbiviimise ja projektide arendamise kaudu edendada ja kasvatada kaitsetahet ning isamaalist mõtlemist. Kaasumisvõimaluste laiendamise kaudu loodetakse aktiivsesse tegevusse tõmmata ka siiani vähem aktiivseid Kaitseliidu liikmeid. Just Kaitseliidu malevate kaudu hoiab organisatsioon tihedat sidet kogukondade ja erinevate vabaühendustega. (Kaitseministeerium, 2014, lk 8–10)

Kaitseressursside Amet on Kaitseministeeriumi allasutus, mille eesmärkide hulka kuulub kaitseväekohuslaste üle arvestuse pidamine, kutsealuste aja- ja asendusteenistusse kutsumine, seadusest tulenevate mobilisatsiooniülesannete täitmine jne. Igal aastal koostab Kaitseressursside Amet aruande oma tegevuste ja plaanide kohta kaitseministrile, kes omakorda esitab selle Vabariigi valitsusele. Aastal 2018 koostatud kokkuvõttes, kus oli esitatud põhjalik tegevusaruanne, oli muuhulgas ka nimistu 2019. aastaks planeeritud arendustegevuste kohta. Üks mitmetest kirja pandud plaanidest oli jätkata koostööd puuetega inimestega. Läbi ajateenistuse võivad puuetega inimesed ka edaspidi panustada laiapindsesse riigikaitseesse ning seejuures võetakse arvesse isikute personaalseid oskusi ja võimeid. Vastavalt nendele pakutakse puuetega inimestele ka väljaõppe võimalusi. (Kaitseministeerium, 2019, lk 6)

Eesti sisejulgeoleku tagamise peamiseks vastutajaks on Siseministeerium. Koordineeritult oma valitsemisala allasutustega, kelleks on Politsei- ja Piirivalveamet, Päästeamet ja Kaitsepolitsei amet, täidavad nad organisatsioonidele seatud siseturvalisusega seotud ülesandeid. Peamiseks ülesandeks on kindlustada ja tagada Eesti poolt kontrollitaval territooriumil turvaline elukeskkond. Selleks, et eesmärki täita on oluline elutähtsate teenuste toimepidevuse tagamine. Elutähtsad teenused on valdkonnapõhiselt ära jagatud praktiliselt kõikide ministeeriumite vahel. Nende kohus on tagada teenuste igakülgne kättesaadavus elanikkonnale. (Vabariigi Valitsus 2010, lk 13)

Sisejulgeoleku valdkonnas on laiapindsesse riigikaitseesse kaasatud peamiselt Politsei- ja Piirivalveamet, Kaitsepolitseiamet ja Päästeamet. Kõigile ametkondadele on tegutsemiseks koostatud kindlad operatsioonikavad ja määratud tegevused, mille teostamiseks on neile eraldatud ka eriotstarbeline varustus. Vastavalt Riigikaitse arengukavale aastateks 2017–2026 on sisejulgeoleku eest vastutavad ametkonnad läbinud mitmeid koolitusi ning nende kiirreageerimisvõimekust arendatakse pidevalt. (Riigikantselei, 2017, lk 25)

Politsei- ja Piirivalveamet on politseiasutus, mis on ka valitsusasutus ning asetseb Siseministeeriumi valitsemisalas. Ameti tööpiirkonnaks on Eesti Vabariigi territoorium, kui seaduses pole sätestatud teisiti. Põhiülesannete hulka kuulub muu hulgas ka avaliku korra kaitsmine, piirihalduse asjade korraldamine, merereostuse avastamine ja likvideerimine, merel otsingu- ja päästetööde korraldamine ning kodakondsuse ja migratsiooni valdkonna asjade korraldamine. (Politsei ja piirivalve seadus, 2009, § 2)

Kaitsepolitseiamet on valitsusasutus, mis tegutseb Siseministeeriumi valitsemisalas. Ametile on seadusega pandud laiaulatuslik tegevusvaldkond, kuid muuhulgas tegeleb põhiseadusliku korra ja territoriaalse terviklikkuse vägivaldsele muutmisele suunatud tegevust puudutava teabe kogumise ja töötlemisega. KAPO kuulub julgeolekuasutuste hulka, kuid talle on antud ka politseilised ülesanded. Sisejulgeoleku eest vastutava ametkonnana teeb KAPO koostööd mitmete teiste ametkondadega sh sõjaväeliste organisatsioonidega. Näiteks kuulub ametkonna ülesannete hulka lahendada hädaolukorda terrorikuritegude puhul. (Julgeolekuasutuste seadus, 2001, § 6, § 21)

Päästeamet on Siseministeeriumi haldusalas olev valitsusasutus, mis täidab seadusest tulevaid ülesandeid. Veel on ametkonnal õigus teostada ametkondlikku järelevalvet. Lisaks tuletõrje- ja päästealasele tööle kuuluvad Päästeameti ülesannete hulka kriisireguleerimise alase tegevuse korraldamine ja koordineerimine, elukeskkonna turvalisuse ja ohutegurite analüüsimine ning kogu elanikkonna päästealase ennetustöö korraldamine. Sarnaselt teiste sisejulgeoleku- ja riigikaitsealaste asutustega teeb Päästeamet kõigi ametkondadega tihedad koostööd. (Päästeameti põhimäärus, 2014, § 1, § 8)

Võttes arvesse asjaolu, et praeguses julgeolekukeskkonnas võib Eesti silmitsi seista sootuks uute väljakutsetega, kui seda on sõjaline rünnak, peab riigi kaitsmiseks valmistuma võimalikult lai ring riigiasutusi ja organisatsioone, mis omakorda tähendabki riigikaitse laia käsitlust.

1.2.2. Laiapindses riigikaitstes osalevad mittetulundusühingud ja teised ühiskonna liikmed

Lisaks sõjaväelistele ja sisejulgeolekuga seotud ametkondadele on laiapindses riigikaitstes võimalus osaleda mittetulundusühingutel ja kõigil vabatahtlikel. Seda võimalust on kasutanud mitmed organisatsioonid, kes ootavad jätkuvalt oma ridadesse ka uusi liikmeid.

Riigikaitse Edendamise Sihtasutus (RES) loodi aastal 2004 ja selle asutasid Eesti Vabariik ja Eesti Kaubandus- Tööstuskoda. RES eesmärk on parandada Kaitseväe ja Kaitseliidu infotehnoloogilist varustatust ja edendada väljaõpet ning toetada sõjaväelistes organisatsioonides teenivate inimeste õpinguid. (Kaitseministeerium, 2014, lk 10)

MTÜ Riigikaitse Rügement loodi 2011. aastal. Kõigil organisatsioonis osalejatel on olemas pikem või lühem teenistuskogemus ning nad on saanud sõjalist väljaõpet. Mittetulundusühingu eesmärgiks on edendada riigikaitseõpet gümnaasiumites ja kutsekoolides ning toetada ja korraldada riigikaitseteemalisi laagreid. (Kaitseministeerium, 2014, lk 10)

MTÜ Eesti NATO Ühing (edaspidi EATA) on kodanikuühendus, mis asutati aastal 2001. EATA peaesmärk on suurendada toetust Eesti NATO liikmelisusele, tutvustada Eesti julgeolekupoliitikat ning kollektiivkaitse toimimise mehhanisme ühiskonnas. Oma arengukavas aastateks 2019–2023 seab EATA eesmärgiks muutuda laiapõhjaliseks liikmesorganisatsiooniks, mille kaudu suurendada Eestis siseriikliku laiapindse riigikaitse ja rahvusvahelise kollektiivkaitse sidusust. EATA loodab oma ridadesse koondada eksperdid erinevatest eluvaldkondadest, organisatsioonidest ning kaasata sidusrühmade esindajaid. Soovitakse tugevdada ja muuta tihedamaks koostööd riigi ja kodanikuühenduste vahel ning edendada kogu ühiskonna panust kaitse- ja

julgeolekupoliitika väljatöötamisse konsensuse põhimõttel. (Eesti NATO Ühing, 2018, lk 1)

MTÜ Eesti Reservohvitseride Kogu (EROK) on üks vanemaid riigikaitsega seotud mittetulundusühinguid, mis loodi 1997. aastal vabatahtlike reservohvitseride kursustel osalejate initsiatiivil. EROK eesmärk on toetada igati kaitsetahte suurendamist ühiskonnas ning osaleda aktiivselt riigikaitse korraldamisel. (Kaitseministeerium, 2014, lk 10)

SA Carolin Illenzeeri Fond loodi 2011. aastal ning asutajateks olid Eesti NATO Ühing, Eesti Reservohvitseride Kogu ja kristlikke ohvitseri ühendav ühendus. Sihtasutuse eesmärgiks on raha ja mitterahaliste vahendite kogumine. Fondi sihtrühmaks on teenistuses langenud või raskelt viga saanud kaitseväelaste lapsed. Vahendite kogumiseks korraldatakse heategevuslikke kontserte ja õhtusööke. (Kaitseministeerium, 2014, lk 10)

Laiapindse riigikaitse üks eesmärke on kaitsetahte suurendamine noorte hulgas. Seetõttu on riik kavandanud mitmeid samme riigikaitseõpetuse, kui aine, populariseerimiseks ja kättesaadavuse suurendamiseks. Lisaks gümnaasiumitele on riigikaitse ainenähtus lisatud ka kutsekoolide õppekavadesse ning iga aastaga loodetakse suurendada riigikaitset õppivate õpilaste arvu. (Kaitseministeerium, 2013, lk 3)

Kodanikuühiskonna lahutamatu osa moodustavad vabatahtlikud ja heategevuslikud mittetulundusühingud. Nende panus riigi arengusse on suur ning seda ka riigikaitse valdkonnas.

1.3. Puuetega inimeste kaasatus ühiskonna erinevatesse valdkondadesse

Kaasav ühiskond ning tolerantne suhtumine igasse ühiskonna liikmesse on demokraatia tavapärane praktika. Võrdsete võimaluste pakkumine erinevates eluvaldkondades tähtsustab ühiskonna kõiki liikmeid.

Kaasaegses maailmas ei liigitata inimesi enam haigeteks või terveteks. See tähendab, et ka puuet võib vaadelda kui loomulikku nähtust, mis võib inimestel esineda elukaare

suvalisel hetkel. Paraku pole ühiskond veel päris lõpuni lahti mõtestanud, et puudega inimesed elavad samuti kõikjal ning ka nendel on õigus ja soov olla igakülgset ühiskonda kaasatud. (Narusson & Medar, 2014, lk 6)

Tulenevalt puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadusest on puue inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mille tõttu võib see piirata inimest osaleda ühiskonnaelus teistega võrdsetel alustel. (Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus, 1999, § 2)

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni on sisse kirjutatud puuetega inimeste õigus omada juurdepääsu, võrdseid võimalusi ja olla kaasatud igakülgset ühiskonda. (Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol, 2006, § 3, c, e, f)

Eesti ratifitseeris ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni aastal 2012 ning ühtlasi kohustus sellega parandama puuetega inimeste võimalusi iseseisvalt elada ja saada osa kõigist eluvaldkondadest. See tähendab, et riik peab rakendama vajalikke meetmeid, tagamaks puuetega inimestele juurdepääsu näiteks füüsilisele keskkonnale, transpordile, avalikele ehitistele, teenustele, teabele jne. (Puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll, 2012, § 9, lg 1)

Valdav enamus puuetega inimestest on koondunud puudespetsiifilistesse ühingutesse või organisatsioonidesse. Kõik mainitud ühendused moodustavad omakorda laialdase võrgustiku, mille katuseorganisatsiooniks on Eesti Puuetega Inimeste Koda (EPIKoda). Selle organisatsiooni üheks olulisemaks eesmärgiks on otsida puuetega inimestele kaasamise võimalusi ühiskonnaellu. Kuna ühiskond on pidevas arengus, siis on muutumise läbi teinud ka puuetega inimeste ühendused. Samas on nende kõigi eesmärk jäänud samaks – ka puudega inimesel peab olema oma koht ja roll selles ühiskonnas. (Tökke, 2019)

Selleks, et puudega inimesi kaasata ühiskondlikku tegevusse on oluline hõlbustada nende juurdepääsu erinevatele valdkondadele (olgu selleks siis füüsiline keskkond, õigusloome vms). Näiteks liikumispuudega inimesele on väga oluline füüsiline juurdepääs. Ametiasutuste ja kaubanduskeskuste juurde paigaldatud kaldteed või liftide

olemasolu hõlbustab oluliselt nende inimeste võimalusi tulla ise kohale. Samas nägemispuudega inimestele mängib olulist rolli hoopis ruumide valgustatus ning kirjalike materjalide puhul infotehnoloogilised lahendused (dokumentide avamine ekraanilugejaga). Intellektipuudega inimese puhul tuleb meeles pidada, et lihtsate väljenditega jutt ja tekst hõlbustab nende arusaamist ümbritsevast. (Kübar & Hinsberg, 2014, lk 50)

Ligipääsetavuse parandamiseks on Eesti riik käesolevaks hetkeks vastu võtnud määruse, milles on kehtestatud puuetega inimeste erivajadustest tulenevad nõuded ehitistele ja hoonetele. Määrus reguleerib täpselt olemasolevat ehituslikku keskkonda ja ligipääsetavust nendele hoonetele ja rajatistele, mis on avalikus kasutuses. (Puuetega inimeste erivajadustest tulenevad nõuded ehitistele, 2018, §§ 2–25)

EPIKoja üheks tähtsamaks põhimõtteks on võrdsete võimaluste loomine kõigile, lähtudes mittediskrimineerimisest. See põhimõte on kajastamist leidnud ühenduse mitmes dokumendis. Eesti Puuetega Inimeste Koja (2016) arengukavas on põhikirjast tulenevate eesmärkidena välja toodud koostöö riigi valitsemis- ja võimuorganite ning kodanikeühendustega. Selleks, et eesmärged saavutada teeb EPIKoda tihedat koostööd riigiasutuste, omavalitsuste ja kodanikuühiskonna ning erasektori organisatsioonidega. Peamiseks koostöövormiks on osalemine töörühmades ning informatsiooni vahendamine. (Eesti Puuetega Inimeste Koda, 2016, lk 1)

Üha enam nõustutakse kogu maailmas faktiga, et puuetega inimeste osalemine poliitikakujundamises ja otsustusprotsessides on hea valitsemistava ja demokraatia oluline komponent. Ka riigiasutustele tuleb kasuks regulaarne suhtlus nendega, et õppida tundma mitte ainult puuetega inimeste konkreetseid vajadusi, vaid omavahelises koostöös töötada välja tekkinud probleemide lahendamiseks vajalikku poliitikat. Selline lähenemine annab riigiametnikele võimaluse mõista puuetega inimeste väärtuslikku panust ühiskonda ja vältida sellekohast vananenud käsitlust, mis tegelikult välistab konkreetse elanikkonna osa aktiivse kaasatuse ühiskonnaellu. (United Nations General Assembly, 2016, lk 10)

Kaasaegses ühiskonnas räägitakse aina rohkem sotsiaalsest kaasatusest. Seda ka puuetega inimeste puhul. Sotsiaalse kaasatuse peamiseks iseloomustavaks jooneks on

arvestamine inimesega, kui võrdse ühiskonnaliikmega. Sealjuures ei saa olla piiranguks või takistavaks teguriks inimese tervislik seisund. Puudega inimest tuleb kaasata otsustusprotsessi võrdsetel alustel teiste selle riigi kodanikega. Samuti peab ühiskond vaatama puudega inimest selliselt, nagu ta parasjagu on, ning arvestama sellega, mida ta teha suudab. Kaasatuse puhul käsitletakse kogukonna iga liiget võrdsetel alustel, hinnates tema võimeid, panust ja soovi osaleda aktiivselt ühiskondlikus elus. (Wilken, viidatud Tambaum, Medar, & Narusson, 2014, lk 121–122 vahendusel)

Kaasamine on sisse kirjutatud praktiliselt kõikidesse avaliku sektori arengukavadesse, strateegiatesse ning tegevuskavadesse. Küll aga ei rakendata kaasamist piisavalt ning tihti jäetakse otsustusprotsessidest kõrvale just vabaühendused ja kolmas sektor. Juba aastal 2005 lepiti Eestis riiklikul tasemel kokku kaasamise hea tava põhimõtetes. Aastal 2011 kinnitati hea tava juhised, mis kehtib tänase päevani nii valitsus- kui avaliku sektori asutustele. (Kübar & Hinsberg, 2014, lk 27)

Poliitikakujundajatele ja valitsusele on puuetega inimeste organisatsioonid oluliseks teabeallikaks. Nende ühenduste poole pööratakse konsultatsioonideks sageli siis, kui on vaja ekspertteadmisi kindla poliitikavaldkonna kohta, et suurendada vastu võetud seaduste õiguspärasust. Selliste kontaktide ja infovahetuse läbi saavad puuetega inimeste organisatsioonid esitada omapoolset nägemust ja lähenemisviise, mis omakorda vähendab selle sihtgrupi diskrimineerimist ja hajutab erinevaid müüte. Selline kahepoolne koostöö puuetega inimeste ühenduste ja poliitikakujundajate vahel tagab valitsusvälistele organisatsioonidele sotsiaalse-, majandusliku- ja kogukondliku kaasatuse ning nende aktiivse osalemise ühiskondlikus elus. (Levesque & Langford, 2016, lk 64–65)

Puuetega inimesed, vaatamata oma füüsilisele, vaimsele või muule puudele, on osa kodanikuühiskonnast, kes on üles näidanud valmisolekut ja motiveeritust panustama Eesti arengusse, aga ka julgeolekusse. EPIKoda viis 2018. aastal läbi miniuuringu erivajaduste- ja puuetega inimeste hulgas, et välja selgitada nende valmisolek ja huvi olla kaasatud riigikaitse tegevuses. Euroopas pole puuetega inimeste kaasamine kaitsevähke või ajateenistusse kuigi laialt levinud. Küll aga leidub riike, kus sellele on mõeldud. Näiteks Saksamaal võivad relvajõududega liituda ka puuetega inimesed. Samuti Iisraelis, kus sõjavägi ootab liituma vabatahtlikke, olenemata tema puudest.

EPIKoja poolt läbi viidud uuring näitas, et vastavasisuline huvi oli puuetega inimeste hulgas olemas ka Eestis. Kuid samuti selgus, et puuetega inimeste teadmised, hinnangud ja arvamused riigikaitsest on pigem kasinad. Samuti jäi arusaamatuks, milline on Eesti Kaitseväe reaalne võimekus ja valmisolek kaasata puuetega inimesi laiapindsesse riigikaitseesse. Lähtuvalt sellest soovitati tulevikus järgmise sammuna viia läbi juba konkreetsem ja laiem uuring, eesmärgiga selgitada välja mõlema osapoole motivatsioon selles küsimuses. (Eesti Puuetega Inimeste Koda, 2018, lk 2–13)

Puuetega inimeste kaasamine kogu maailmas ja Eestis on pidevas arengus. Demokraatlikes ühiskondades on aina enam kujunemas arusaam, et kaasamine toob kasu kõigile. Ühelt poolt toodab puuetega inimeste (kui ressursi) kasutamine lisandväärtust ühiskonnale. Teiselt poolt suurendab kogu ühiskonna kaasamine sallivust ja tolerantsust.

2. UURIMUS PUUETEGA INIMESTE KAASAMISEST LAIAPINDSESSE RIIGIKAITSESSE

2.1. Uurimismetoodika, valimi kirjeldus ja andmeanalüüs

Käesolevas lõputöös kasutas autor kvalitatiivset uurimisviisi. Mainitud meetod võimaldab oma teoreetilisest lähtekohast uurida mingit uut valdkonda või avada sisulisemalt seni täpsemalt lahti seletamata teemat. Samuti võimaldab kvalitatiivne uurimismeetod mõista paremini mingit spetsiifilist valdkonda. Vahetu ja otsene suhtlemine inimesega võimaldab saada teema kohta rohkem informatsiooni ning kuulda spetsialistide kogemuste ja vaadete kohta erinevaid arvamusi. (Johnson & Christensen, viidatud Õunapuu, 2014, lk 54 vahendusel)

Võttes arvesse asjaolu, et riigikaitse avar käsitlus on Eestis veel suhteliselt uus ja pidevas arengus olev teema ning selle käsitlemine nõuab teatavat delikaatsust (uurimistöösse on kaasatud organisatsioonid, kelle tegevusvaldkonnad on seotud riigisaladuse ning delikaatsete isikuandmetega), siis kvalitatiivse uurimisviisiga on võimalik saada vajalikku informatsiooni teema kajastamiseks otse asjatundjatelt, nendele antud volituste piires.

Uurimuse läbiviimise jaoks soovis lõputöö autor saada sisulist ülevaadet laiapindse riigikaitse käsitluse kohta erinevatelt osapooltelt. Ühelt poolt riigikaitse ja sisejulgeolekuga tegelevatelt organisatsioonidelt ning teiselt poolt erinevatelt puuetega inimeste ühenduselt. Eesmärgiks oli saada ülevaade selle kohta, kas ja kuidas on puuetega inimesed kaasatud riigikaitse tegevusse ning kui võimalikuks peavad riigikaitse organisatsioonid üldse sellist kaasatust.

Kvalitatiivse uurimisviisi puhul on võimalik hankida vajalikke andmeid sõnalise suhtlemise, intervjuu või vaatluste põhjal. Eelpool mainitud valikud annavad võimaluse

keskenduda öeldu tähendusele ja tõlgendustele, mida uuringus osalejad parasjagu väljendavad. Lõpptulemusena saab kogutud informatsioonist teha kompleksseid järeldusi. Lõputöö autor valis andmete kogumise vormiks nii individuaalsed- kui ka fookusgrupi intervjuud, mis on üks võimalikest kvalitatiivse uurimisviisi tüüpidest. (Laherand, 2008, lk 16)

Lõputöö autor koostas intervjuude jaoks küsimustiku riigikaitse ekspertidele (lisa 1) ja küsimustiku fookusgrupile (lisa 2), eesmärgiga saadud informatsiooni kaudu leida vastused lõputöö uurimisküsimustele. Intervjuude läbiviimiseks koostati töö autori poolt küsimustik. See lähtub töö eesmärgist ning toetub eelpool teoorias välja toodud informatsioonile. Intervjuu teemad kattuvad teoreetilises osas antud ülevaatega, mis puudutab laiapindse riigikaitse mõistet (Riigikantselei, 2017, lk 2–5). Riigikaitset vaadeldakse laiapõhjaliselt ja panustajateks on kõik osapooled ning kaasatud on kogu ühiskond. Antud väitest lähtuvalt uuris autor, kuidas defineerivad ning kuivõrd on eksperdid ja puuetega inimeste ühenduste esindajad teadlikud sellest mõistest. Kaitseministeeriumi poolt 2017. aastal koostatud dokumendis Eesti julgeolekupoliitika alustest (Kaitseministeerium, 2017, lk 2) selgub, et laiapindne riigikaitse hõlmab sisuliselt tervet riiki ehk kogu ühiskonda. Sellest tulenevalt küsis autor respondentidelt kuivõrd on laiapindne riigikaitse leidnud rakendust organisatsioonide sisulises tegevuses. Pidades silmas, et tänapäeval on sotsiaalne kaasatud aina aktuaalsem (Wilken, viidatud Tambaum, Medar, & Narusson, 2014, lk 121–122 vahendusel), küsis autor respondentidelt, kuidas on siiani kaasatud puuetega inimesi ja millised on aktiivsema kaasamisega seotud tulevikuplaanid. EPIKoja poolt läbi viidud miniuuringus, seoses riigikaitsega kaasamisega (Eesti Puuetega Inimeste Koda, 2018, lk 2–13), oli ühe soovitusena kirjas, et tulevikus tasub läbi viia laiem uuring mõlema osapoole (riigikaitse sektor ja puuetega inimeste ühendused) motivatsiooni kohta selles küsimuses. Seetõttu uuris autor mõlemalt osapoolt motivatsiooni ja panustamisest tekkiva kasu kohta (riigikaitse sektoris, puuetega inimeste seas, kogu ühiskonnas).

Meetodina kasutati poolstruktureeritud intervjuud. See tähendab, et küsimuste koostamisel pandi paika ainult peamised teemad ning vajaduse tekkimisel jäi autoril võimalus küsida ka täpsustavaid küsimusi. Poolstruktureeritud intervjuud planeeriti

avatud vestlusena, mille käigus jäeti võimalik küsimuste järjekorda muuta ning neid ka vajadusel ümber formuleerida. (Õunapuu, 2014, lk 171)

Käesoleva lõputöö valimi moodustasid riigikaitse ja sisejulgeoleku valdkonna ning puuetega inimestega seotud ühenduse eksperdid. Autor pöördus e-kirja teel riigikaitse ja sisejulgeolekuga tegelevate ametkondade poole, kelleks olid kaitseväe, Kaitseliidu, Kaitserssursside Ameti, Politsei- ja Piirivalveameti ning Päästeameti esindajad. Kokku nõustus uuringus osalema seitse riigikaitse eksperti. Intervjueeritavad olid:

- Kaitseressursside Amet (KRA), 1 isik;
- Kaitsevägi (KV), 1 isik;
- Kaitseliit (KL), 2 isikut;
- Politsei- ja Piirivalveamet (PPA), 2 isikut;
- Päästeamet (PA), 1 isik.

Ekspertidele saatis autor teavitus e-kirja, et uurida nende võimaluste kohta intervjuuks. Seoses sellega, et Vabariigi Valitsus kuulutas 12. märtsil välja eriolukorra COVID-19 viirusnakkuse tõkestamiseks, oli enamus eksperte hõivatud kriisi reguleerimisega, kuid autor sai läbi viia kuus poolstruktureeritud intervjuud Skype platvormi vahendusel ja ühe struktureeritud intervjuu (ekspert saatis oma vastused küsimustele e-kirja teel).

Samal viisil võttis autor ühendust EPIKoja ning Eesti Liikumispuudega Inimeste Liiduga. Parima valimi saavutamiseks soovitas EPIKoja esindaja kaasata Eesti Vaegkuuljate Liidu esindaja ning Eesti Liikumispuudega Inimeste Liidu esindaja soovitas omakorda kaasata Eesti Pimedate Liidu esindaja. Esialgse kava kohaselt oli lõputöö autoril kokku lepitud fookusgrupi intervjuu EPIKojas. Fookusgrupi moodustas viis respondenti:

- Eesti Puuetega Inimeste Koda (EPIKoda), 1 isik;
- Eesti Liikumispuudega Inimeste Liit (ELIL), 2 isikut;
- Eesti Pimedate Liit (EPL), 1 isik;
- Eesti Vaegkuuljate Liit (EVKL), 1 isik.

Seoses eriolukorraga tuli fookusgrupi intervjuu asendada individuaalsete intervjuudega. Lõputöö autor suhtles kõigi puuetega inimeste ühenduste esindajatega ja nad andsid nõusoleku individuaalintervjuude läbi viimiseks Skype platvormi vahendusel.

Seega kasutas autor ettekavatsetud valimi meetodit, kus uurimuse küsimustele vastajate valiku puhul lähtuti sellest, et nad on oma eriala eksperdid ning omavad etteantud teema kohta laialdasi teadmisi ja piisavalt kogemust (Etikan, Musa, & Alkassim, 2016, lk 2).

Intervjuuks riigikaitse eksperdiga oli planeeritud kuni 60 minutit, lähtuvalt intervjuueeritava kogemusest laiapindse riigikaitse valdkonnas. Keskmiselt kulus ekspertide intervjuudeks 45 minutit. Esialgselt oli kokku lepitud intervjuud läbi viia respondentide töökohas, kuid seoses eriolukorraga asendati need intervjuudega Skype platvormil. Puuetega inimeste ühenduste esindaja intervjuuks planeeriti kuni 45 minutit. Keskmiselt kulus intervjuu läbi viimiseks 32 minutit.

Lõputöö autor kavandas empiiriliste andmete kogumise ja analüüsi järgnevalt:

- Intervjuukava koostamine;
- poolstruktureeritud intervjuude läbiviimine riigikaitse ekspertidega;
- poolstruktureeritud intervjuude läbiviimine puuetega inimeste ühenduste esindajatega;
- intervjuude transkribeerimine teksti kujule;
- andmeanalüüsi läbiviimine;
- arutelu, järelduste ning ettepanekute koostamine, tuginedes teooriale ja andmeanalüüsile;
- kokkuvõtte koostamine.

Kokku viidi läbi kuus poolstruktureeritud ja üks struktureeritud intervjuu riigikaitse ja sisejulgeoleku valdkonna ekspertidega ning viis poolstruktureeritud intervjuud puuetega inimeste ühenduste esindajatega. Mainitud meetodit kasutades saab küsida ekspertide hinnanguid ja kuulata nende arvamusi, samal ajal ise olles paindlik, kuid jääda vestluses siiski kindla teema piiridesse. (Flick, 2009, lk 481)

Andmete analüüsimiseks kasutas lõputöö autor temaatilist sisuanalüüsi, mis annab võimaluse intervjuudest kokku koguda vajalik sisuline informatsioon ja intervjuueeritavate arusaamad. Seejärel juba avatud kodeerimise meetodit kasutades otsida välja olulised ning tähendust omavad tsitaadid ning asetada need vastavate teemade kaupa kategooriatesse. (Flick, 2009, lk 308–309)

Intervjuude teemad jagas autor viide kategooriasse:

I teema: Teadlikkus laiapindsest riigikaitsest ja selle eesmärkidest riigikaitseorganisatsioonides ning puuetega inimeste ühendustes

II teema: Puuetega inimeste senine kaasamine laiapindse riigikaitse erinevatesse valdkondadesse

III teema: Probleemid ja kitsaskohad puuetega inimeste kaasamisel

IV teema: Tulevikuplaanid ja rakendamise võimalused puuetega inimeste kaasamisel

V teema: Kaasamisest tulenev kasu organisatsioonile ja puuetega inimestele

Analüüsitud teemad tuletas autor ühest või mitmest intervjuu küsimusest, kasutades selleks tavapäraselt sisuanalüüsi. Autori eesmärgiks oli läbi üksikute tähelepanekute liikuda üldisema suunas, mistõttu oli tegemist induktiivse lähenemisega (Laherand 2008, lk 290). Intervjueeritavate vastused esitatakse lõputöö analüüsi osas koodnimetusega, see tähendab, küsitletavate nimesid avaldamata. Intervjuude ajal esitati respondentidele kõigepealt küsimustiku põhiküsimus ning vastavalt vajadusele ka täpsustavad küsimused. Teemade kajastamisel esitas autor kõigepealt kokkuvõtte respondentide vastustest ning seejärel tõi välja olulisemad faktid tsitaatidena. Tsitaatide järel on sulgudes toodud välja respondenti tähistav kood, näiteks (KL 1) – (KL – tähistab ametkonda, lühendi tähendus on leitav lühendite loetelus, ning 1– tähistab respondendi järjekorra numbrit konkreetsest ametkonnast). Tsitaadist on välja jäetud sõnad või laused, mis pole otseselt küsimusega seotud. Eesmärk on tsitaadi mõte lühidalt ja selgelt välja tuua. Antud analüüsi meetodit kasutas autor seetõttu, et intervjuudest saadud informatsioon oleks võimalikult täpselt esitatud.

2.2. Uuringu tulemused

2.2.1. Teadlikkus laiapindsest riigikaitsest ning selle eesmärkidest riigikaitseorganisatsioonides ja puuetega inimeste ühendustes

Intervjuusid respondentidega (riigikaitse eksperdid, puuetega inimeste ühenduste esindajad) alustas autor küsimusega, kas ja millisel määral ollakse teadlikud laiapindsest riigikaitsest ja selle eesmärkidest. Saadud vastustest selgus, et küsitletud eksperdid on igati teadlikud laiapindse riigikaitse eesmärkidest ning et sellise julgeolekukäsitluse

puhul on riigi kaitsmisesse kaasatud kogu ühiskond, sh ka kõige haavatavamad ühiskonna grupid. Küll aga tõlgendasid eksperdid laiapindse riigikaitse eesmärke erinevalt. Paljuski oli erinev tõlgendus seotud sellega, et riigikaitseorganisatsioonid on juba seadusest tulenevalt osa laiapindsest riigikaitsest ja igaühele neist on seatud konkreetsed kohustused riigikaitse ülesannete täitmiseks. Lisaks sõltub organisatsioonide tegevus nende kindlast spetsiifikast. Intervjuudest selgus, et näiteks Kaitsevägi lähtub oma tegevuses peamiselt sõjalisest kaitsest. Mainitud tegevus on otseselt seotud riigikaitsega. KV 1 kirjeldas laiapindse riigikaitse eesmärke järgnevalt:

Kindlasti oleme teadlikud laiapindse riigikaitse eesmärkidest. Ma julgeks väita, et Kaitsevägi on kohati olnud isegi selle eestvedajaks. On oluline, et ka kõik teised täidaksid laiapindses riigikaitse oma rolli, mitte ainult meie organisatsioon. Kui varasematel aastatel räägiti, et see on sõjaline riigikaitse, siis nüüd räägitakse laiapindsest riigikaitsest. Pigem on meie mure see, et ka teised organisatsioonid oma rolli selles teadvustavad. (KV 1)

Politsei- ja Piirivalveamet ja Päästeameti eksperdid keskendusid oma vastustes eelkõige sisejulgeolekule ja turvalisusele. Olles Siseministeeriumi haldusalas olevad organisatsioonid, on nende peamine ülesanne tegeleda elanikkonda avaliku korra kaitsmise, turvalisuse ja ohutuse (selle kõige laiemas mõttes) tagamisega.

Kaitseliidu ekspert tõdes, et kuna laiapindse riigikaitse käsitluse puhul on tegemist kogu ühiskonda kaasava julgeoleku käsitlusega, siis on Kaitseliidul selles täita vägagi oluline roll.

Kaitseliit on tänasel päeval ainukene organisatsioon riigikaitse, kes tegeleb ja mõtleb ka elanikkonna kaitse ja kaasamise peale. Ehk siis, tegelikult on Kaitseliit justkui teenusepakkuja, kuna me kaasume ka nendega, kellel on konkreetset abi vaja. Näiteks käesoleval hetkel, Eestis välja kuulutatud eriolukorra tingimustes, ehk siis kriisi ajal. Me ei juhi seda kriisi, kuid me anname oma üksused, kes on saanud väljaõpet ja nad kaasuvad eriolukorrast tingitud probleemide lahendamisse. (KL 1)

Puuetega inimeste ühenduste respondentide hulgas oli olemas üldsõnaline teadlikkus laiapindsest riigikaitsest, kuid arusaam selle tähendusest ja eesmärkidest oli erinev. Respondentide arvamusel kohaselt on laiapindse riigikaitse definitsioon väga lai, kohati isegi liialt laialivalguv ja hõlmab endas mitmeid erinevaid aspekte – alustades riigikaitseõpetusest koolides, kuni välispartnerite ja NATO liitlaste kaasamiseni. Enamus respondentidest leidis, et laiapindne riigikaitse peaks olema kõikide jaoks. ELIL 1 kirjeldas seda järgnevalt:

See on kõiki hõlmav ettevalmistus võimalikuks riigikaitseks tööks, alates juba teooriast, milleks on riigikaitse õpetamine. Paljudes gümnaasiumites on see kohustusliku- või valikainena õppekavadesse lisatud. Erivajadustega õpilaste koolides seda ei ole üldse õppeainena. Kui me räägime laiapõhjalisest riigikaitsest, siis peaks see kindlasti olema kõikide jaoks, alustades vastavasisulise hariduse kättesaadavusest. Ja veel, ametikohad, mis ei eelda kaitseväelist ettevalmistust, mis on avatud nii-öelda tavakodanikele, need ametikohad peaks tegelikult olema avatud ka liikumispuudega inimestele. Täna see nii ei ole. Need on vaid paar võimalust, kuidas saaks parandada ja arendada laiapõhjalisust. (ELIL 1)

Mitmed puuetega inimeste ühenduste respondentid löid paralleele (EPL 1, ELIL 2) laiapindse riigikaitse ning hetkel riigis kehtiva eriolukorraga. Märgiti ära, et tegemist on tõsise kriisiga riigis ning et sellistes olukordades omandab laiapindne riigikaitse oluliselt suurema tähenduse.

Tõenäoliselt tähendab laiapindne riigikaitse riigi abistamist erinevates olukordades, kasvõi näiteks nagu meil praegu on, eriolukorras. Kriis võib toimuda päris ruumis, kuid aset leida ka virtuaalkeskondades. Eks see laieneb tänapäeval juba kõikjale. /.../ Laiapindne riigikaitse – see on Kaitsevägi, Kaitseliit ja erinevad sündmused on sellega seotud. Avarast riigikaitsest on tegelikult kogu aeg kuulda ja teema on pidevalt laual. (EPL 1)

Paljuski väljendasid puuetega inimeste ühenduste respondentid oma isiklikku seisukohta ja tõlgendasid seda vastavalt oma senisele kokkupuutele, või selle puudumisele riigikaitse valdkonnaga.

Jah, ma olen sellest kuulnud, aga ma ei ole kindel, kas sellel ongi üldse mingit kindlat definitsiooni. Minu jaoks tähendab laiapindne riigikaitse kaasatust. See on riigi selline kaitse, kuhu on kaasatud kõik inimesed, koos nende erivajadustega. See ei ole mõeldud ainult sõduritele ja väljaõppinud personalile.(EVKL 1)

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et riigikaitse eksperdid teadsid täpselt oma kohustusi seonduvalt riigikaitse ülesannete täimisega. Samuti rõhutasid kõik, et laiapindne riigikaitse ja tegevused on ennekõike seadusest tulenevad, ning organisatsioonid lähtuvadki kehtestatud seadusest. Erinevate puuetega inimeste ühenduste esindajad väljendasid pigem isiklikku seisukohta ja avaldasid arvamust, et riigikaitse avar käsitlus peaks puudutama kogu ühiskonda. Kõikide respondentide vastustes selgus, et laiapindne riigikaitse mõistena on ühiskonnas levinud ja üldine teadlikkus on olemas. Riigi julgeoleku seisukohalt peetakse seda oluliseks valdkonnaks.

2.2.2. Puuetega inimeste senine kaasamine laiapindse riigikaitse erinevatesse valdkondadesse

Selle teema käsitlemisel uuris autor kahte vaatenurka:

- Kas riigikaitse eksperdid ja puuetega inimeste ühenduste esindajad on teadlikud, et laiapindse riigikaitse käsitluse kohaselt kaasatakse kogu ühiskond sh puuetega inimesed?
- Millistesse riigikaitse valdkondadesse on siiani puuetega inimesi kaasatud?

Intervjuudest selgus, et kõik respondendid olid üldiselt kursis asjaoluga, et laiapindse riigikaitse käsitluse puhul on kaasatud kogu ühiskond. Küll aga ei olnud mitmed endale päris lõpuni teadvustanud, et kaasamine puudutab muu hulgas ka puuetega inimesi. Sellegi poolest kinnitasid eksperdid, et riigikaitse organisatsioonid on ühel või teisel moel kaasanud oma tegevusse ka puuetega inimesi. Tõdeti, et paljuski sõltub kaasamine erinevatest asjaoludest.

Nii riigikaitse eksperdid, kui puuetega inimeste ühenduste esindajad tõid välja sarnase asjaolu, mis on siiani olnud kohati ebapiisava koostöö põhjuseks. See on initsiatiivi puudumine. Ekspertide arvates sõltub puuetega inimeste kaasamine ennekõike nende

esindusorganisatsiooni (EPIKoda) ja alaliitude initsiatiivikusest, mistõttu eeldatakse just nendelt omaalgatusliku huvi üles näitamist. Ja alles siis saavad ametkonnad üle vaadata oma võimalused koostöökaks ja vajalike vahendite olemasolu kaasamiseks. Aktiivseima alaliiduna tõstsid mitmed eksperdid esile Eesti Liikumispuudega Inimeste Liitu, keda on kaasatud mitmel aastal erinevatel militaarõppustel. Samuti on organisatsioonide esindajad käinud esinemas ELIL laagrites, ning on juba neli aastat organiseerinud liikumispuudega inimestele militaarlaagrit. Puuetega inimeste ühenduste esindajad omakorda leidsid, et initsiatiiv ja algatus võiks tulla just riigikaitselistelt organisatsioonidelt, kuna puuetega inimeste ühendustel puudub selge arusaam, kuidas ja mil viisil võiksid nad olla kasulikud ja kaasatud. Antud probleemi kirjeldati järgmiselt:

/.../ Eks suhtlus ongi ju kahepoolne. Ühelt poolt tundub, et võib olla nendel laiapidse riigikaitsega tegelevate organisatsioonidel ei ole samuti piisavat kaasamise teadlikkust või sisulist kogemust puuetega inimestest. Teiselt poolt on ju tegelikult nii, et kui inimene soovib panustada riigikaitse, ükskõik millisel viisil, siis on temal õigus pöörduda, osaleda vabatahtlikuna ning ka initsiatiivi üles näidata võrdsetel alustel tavakodanikega. (EPIKoda 1)

Samuti tõdeti, et paljuski on siiani sõltunud kaasamine inimeste isiklikest kontaktidest – kas puuetega inimeste sidemetest riigikaitseliste organisatsioonidega või riigikaitselistel ametikohtadel olevate inimeste seotusest puuetega inimeste, või mõne nende ühendusega. Riigikaitse eksperdid teadvustasid puuetega inimeste kaasamise vajadust, kuid jäid arvamusele, et sõltuvalt organisatsioonist, on nende sihtgruppideks pigem teised ühiskonna grupid (vabatahtlikud, kaitseväekohuslased, riigikaitsega seotud MTÜ-d, reservohvitserid, missioonil vigastada saanud sõjaväelased). Ainult Politsei- ja Piirivalveameti ekspert kinnitas, et puuetega inimesi käsitletakse mõnel juhul eraldi sihtrühmana, nagu ka eakaid.

Puuetega inimeste ühenduste respondendid pidasid väga oluliseks võimalust olla kaasatud laiapidse riigikaitse, kuid mainisid, et siiani pole neil olnud võimalust osaleda selle valdkonna tegevuses (va ELIL). Vaatamata sellele on vastavasisuline huvi kõigil ühendustel olemas.

Samuti oldi veendunud, et ka puuetega inimeste hulgas on mitmeid kõrgharidust omavaid inimesi, keda võiks kaaluda potentsiaalsete kandidaatidena riigikaitselistele

ametikohtadele ning kes oleks ka ise kaasamisest huvitatud. Üks respondent ütles, et „/.../ Kui inimene on välja koolitatud ja ta on omal alal professionaal, siis on ta vajalik kõikjal. Ma olen veendunud, et ka riigikaitstes.“ (EPL 1)

Kõik eksperdid pidasid oluliseks ära märkida, et tegelikult on puuetega inimesi pidevalt kaasatud nende organisatsioonide tegevusse. Kõikides ametkondades võib leida töötavaid puuetega inimesi ning mitmed neist on ka riigikaitseametikohtadel. PPA 1 ütles, et „Üks asi on see, kui inimene on juba riigikaitseametikohtal ja sellest tulenevalt on talle pandud ülesanded, olenemata sellest, kas ja milline puue tal on. /.../ Kaasamise eelduseks on olnud see, et inimene on vastava ala ekspert. Näiteks tõlk.“ (PPA 1)

Inimeste igakülgset kaasatust ning nende võimetele vastava tegevuse leidmist peetakse oluliseks, nii puuetega inimeste, kui ka ekspertide seisukohast.

Meie vigastatud sõjamehed, kes on missioonidel haavata saanud, nendele me oleme võimalusel alati pakkunud tööd. Nad on meie teenistuses vastavalt võimetele. /.../ Olles laiapõhjaline riigikaitseorganisatsioon, on ka meie allorganisatsioonide ridades inimesi, kes on puudega. Kui puue ei sega neil inimestel osaleda üritustel ja õppustel, on nad täieõiguslikud Kaitseliidu liikmed. (KL 1)

Uurimusest selgus, et organisatsioonid on leidnud erinevaid võimalusi inimeste kaasamiseks. Riigikaitse ekspertide poolt märgiti ära mitmed üritused, kus puuetega inimesed on senini osalenud:

- Kaitseväe suurõppus Kevadtorm;
- Kaitseliidu suurõppus Orkaan;
- Politsei- ja Piirivalveameti erinevad evakuatsiooniõppused hoolekande asutustes;
- vigastatud veteranidele töö ja rakenduse leidmine Kaitseväes ja Kaitseliidus;
- Kaitseressursside Ameti ametlik kutse erivajadustega inimesi läbima ajateenistust (kahel korral).

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et nii riigikaitse eksperdid, kui puuetega inimeste ühenduste esindajad tähtsustasid kaasamise vajalikkust riigikaitstes. Samuti nentisid mõlemad

pooled, et tegevused ja valdkonnad, kus siiani on puuetega inimesed olnud kaasatud, annavad kinnitust selle kohta, et kahe osapoole koostöö on võimalik. Samuti arvati, et motiveeritud planeerimise korral leidub piisavalt valdkondi riigikaitstes, et rakendada ja leida tegevust ka puuetega inimestele.

2.2.3. Probleemid ja kitsaskohad puuetega inimeste kaasamisel

Lähtuvalt sellest, et oma sisulises tegevuses on riigikaitse valdkond äärmiselt spetsiifiline, palus autor ekspertidel välja tuua kitsaskohad, mis takistavad puuetega inimeste laialdasemat kaasamist. Ekspertide intervjuudest sai autor teada, et paljuski on puuetega inimeste kaasamine laiapindsesse riigikaitse seotud paljude probleemide ja takistustega. Välja toodud kitsaskohad ja põhjused:

- seadusandlusest tulenevad kitsendused, mis on seotud riigikaitse ametikohtadega ning piirangud nendel ametikohtadel töötamisel;
- puudespetsiifilised probleemid, mis takistavad puudega inimesel töötada, või olla kaasatud riigikaitse tegevuses;
- puuetega inimeste raskendatud juurdepääsetavus hoonetele ja ametiasutustele ning mitte alati piisavad töökeskkonna tingimused;
- ebapiisav teave ja statistika puudumine puudega inimeste paiknemisest üle Eesti;
- puuetega inimeste vähene teadlikkus kaasamise võimalustest laiapindsesse riigikaitse.

Kõige suuremaks takistuseks puuetega inimeste kaasamisel peavad eksperdid seadusandlusest tulenevaid kitsendusi ja piiranguid. Selleks, et töötada riigikaitse ametikohal, peab isik osalema riigikaitse planeerimise tegevuses, või täitma ametikohast tulenevaid ülesandeid. Lisaks peavad olema täidetud mitmed seadusest tulenevad nõuded sh riigisaladuse ja vajadusel relvaloa omamine. Samuti eeldab seadus, et tegemist peab olema oma ala eksperdiga, kellel on olemas ka vastav haridust tõendav dokument. Eksperdid KL 1, PA 1 ja KV 1 põhjendasid kitsakohti järgnevalt:

Kaitseliidu struktuuriüksustesse kuulumine on reglementeeritud seadustega ja teatud meditsiiniliste nõuetega, mis paneb paika üsna täpsed piirid. Seadusest tulenevalt annab Kaitseliit oma liikmeskonnale ikkagi ettevalmistust nii-öelda sõja ajal ühte või teist ülesannet täita, mis tähendab, et inimene peab olema

füüsiliselt sobiv seda tegema (ma ei ütle, et tingimata täiesti terve). Nagu ma juba ütlesin - meil on liikmeskonnas inimesi, kellel on puuded ja kes saavad oma asjadega suurepäraselt hakkama. Aga inimene peab olema suuteline oma ülesannet täitma. Kaitseliidu liikmetel on ka tervisenõue. Kuna me oleme laiapindne- ja ka relvi valdav organisatsioon, siis peame teatud piirangud paratamatult seadma. (KL 1)

Sisejulgeoleku valdkonna ekspert kirjeldas teemat järgnevalt:

Laiemas mõttes on nende kaasamine Päästeametisse raskendatud. Kui mõtleme, et Päästeameti töötajaid (loen vabatahtlikud sinna sisse) on natuke üle nelja tuhande, nendest kolmtuhat seitsesada on inimesed, kes osalevad päriselt päästetööl. Reaalne päästetöö tähendab, et seal on seadusest tulenevad kindlad piirangud. Seadus seab inimestele, kes osalevad päästetööl, haridusnõuded, füüsilise ettevalmistuse nõuded ja tervisenõuded. Seetõttu on puuetega inimeste kaasamine tegelikult päris komplitseeritud. (PA 1)

Omapoolse kirjelduse sõjaväelise organisatsiooni piirangutest esitas KV 1 järgnevalt:

Sõjaline kaitse on see, mille jaoks on ellu kutsutud Kaitsevägi. Meie ridades teenimise peamiseks eelduseks on sõjaväelise väljaõppe läbimine. Selleks, et sõjaväelist väljaõpet läbida, peab inimesel olema teatud kehaline ja vaimne võimekus. Need standardid on Kaitseväes kehtestatud. /.../ Näiteks eksisteerivad nõuded, mida peab üksus tegema. Selleks, et üksus oma eesmärgi suudaks täita, peavad inimesed selle üksuse sees suutma igaüks oma ülesannet täita. Ja selleks peavad kõigil olema ühtsed nõuded. Iga võitleja tahab olla kindel, et ta kõrval on inimene, kes samuti suudab ülesannet täita. (KV 1)

Sarnaselt riigikaitse ekspertidele, leidsid ka puuetega inimeste ühenduste respondendid, et aktiivne osalemine riigikaitse tegevuses on isegi suure tahtmise juures komplitseeritud. Samas tõdeti, et riigikaitse puhul ongi tegemist väga spetsiifilise valdkonnaga ja selles osalemiseks on kõrgendatud nõudmised igati põhjendatud. Küll aga peeti oluliseks ära märkida, et kohati on mõne algatuse puhul tegemist olnud pigem peale surutud poliitilise otsusega, mille käigus ei ole riigikaitse organisatsioonid päris lõpuni lahti mõtestanud kaasamise sisulist külge. Tulemuseks on see, et iseenesest positiivne algatus pole päriselt saanudki töösse minna (puuetega inimeste kutsumine

ajateenistusse). Kuigi Kaitseressursside Amet on kahel korral saatnud kutse ajateenistuses osalemiseks ka erivajadustega inimestele, pole kutses ette antud, ega lahti kirjutatud tingimusi, mida tegelikult sisaldab endast ajateenistus just puudega inimese jaoks. Antud algatuse puhul ongi puuetega inimeste vähene huvi tingitud lünklikust infost võimaluste ja tingimuste kohta, mis sisaldub või mida pakub Kaitsevägi osalemiseks ajateenistuses.

Eraldi töid nii riigikaitse eksperdid kui puuetega inimeste ühenduste esindajad välja tõsise takistusena probleemi, mis on seotud juurdepääsetavusega hoonetele ning ametkondadele. Samuti mainiti töökeskkonnaga (töökoht) seotud ebapiisavaid tingimusi. KL 1 kirjeldab olukorda järgmiselt:

Kaitseliit on ise oma kinnisvara omanik. Küll aga pean tunnistama, et enamik meie infrastruktuurist ja hoonestusest on vanad. Kasvõi Kaitseliidu peastaap - enne sõjaaegne ehitis ja tänases mõistes täiesti ebafunktsionaalne. Maja on oma aja põhimõtete järgi ehitatud ja käesoleval hetkel on sinna äärmiselt keeruline luua võimalusi puuetega inimestele liikumiseks. Me küll oleme seda probleemi arutatud (suhteliselt uus projekt) ja tegelikult on eraldi tingimusi loodud iga üksikjuhtumi puhuks. Eraldi, kohe algusest peale planeeritud juurdepääsu ei ole, kuna meie liikmeskond on 98–99 % ikkagi füüsiliselt terved. (KL 1)

Veel mainiti ära nii riigikaitse ekspertide, kui puuetega inimeste ühenduste esindajate poolt probleemina, et puudub täpne statistika ning puuetega inimeste paiknemine Eestis ei ole piisavalt kaardistatud.

/.../ Meil on küll IT riik, aga meil puudub täiesti tasand, kus oleksime ühes inforuumis - kus kohalik omavalitsus teab, kus pääste, politsei jne. teavad, et kuskil elab puude- või erivajadusega inimene. Kasvõi selleks, et anda talle hädapärast teavet, või veel enam, teda kaasata. Sama puudutab ka kriisisituatsioonides tegutsemist. Küll aga on seonduvalt sellega ka teatavaid erisusi. Ilmselt liikumispuudega inimesed oleksid ehk valmis olema nii-öelda kaardistatud. Aga näiteks kurtide puhul ei ole ma nii kindel. Kurdid on pigem omaette kogukond, kes tegelikult enamasti saavad osa nii öelda tavalisest elust. Nad pole otseselt ära lõigatud sellest visuaalsest maailmast ja samas on neil liikumisvõime ja kõik muu, peale kuulmise, olemas. Selles mõttes pole ma üldse

kindel, kas kõik puude liigid sooviksid olla nähtavad. Igal mündil on kaks külge.
(ELIL 1)

KL 2 kirjeldas eelpool välja toodud probleemi sõjaväelise organisatsiooni vaatenurgast järgnevalt:

/.../ Peamine kitsakoht on mõlemapoolse kogemuse puudumine. Meil puudub laiem teadmine selle kohta, mida ja kui palju tahavad ning suudavad puuetega inimesed teha. Need laagrid, mida Kaitseliit on korraldanud, sealt oleme saanud esmaseid teadmisi nende võimekusest. Ja seda just läbi kaasamise. Niisama ei tule midagi. Koostöö tekib läbi kogemuste ja ühiste tegemiste./.../ Mina lähtun sellest, et osaliselt on Kaitseliit malevate ja ka malevkondade töö puuetega inimeste kaardistamine. Samas on kindlasti olulisem puuetega inimeste esindusorganisatsiooni või alaliitude kaudu välja selgitada, kui palju on neid, kus nad asuvad ja kuidas need inimesed soovivad tegelikult panustada. (KL 2)

Respondentide vastustest selgus, et puuetega inimeste kaasamisel laiapindsesse riigikaitse on mitmeid probleeme kuid need ei ole ületamatud. Kitsaskohtade lahendamine eeldab tihedamat koostööd ja mõlema osapoole head tahet.

2.2.4. Tulevikuplaanid puuetega inimeste kaasamiseks ja rakendamise võimalused

Seoses tulevikuplaanidega aktiivsemalt kaasata riigikaitse tegevusse kogu ühiskonda sh puuetega inimesi, tõid kõik eksperdid (va Politsei- ja Piirivalveamet) välja, et puuetega inimesed ei ole nendes organisatsioonides käsitletud eraldi sihtrühmana, vaid pigem osana terve ühiskonnast. Mõningatel juhtudel käsitletakse neid ka koos eakatega (Päästeamet). Küll aga tõdesid eksperdid, et hoolimata sellest on organisatsioonides mõeldud puuetega inimeste kaasamise ja sisulisema rakendamise võimaluste peale.

Riigikaitse ekspertide poolt välja pakutud võimalused praegu ja ka tulevikus puuetega inimeste kaasamiseks ja rakendamiseks erinevates riigikaitse seotud tegevustes:

- jätkata ja laiendada puuetega inimeste ühendustele mõeldud siseturvalisusega seotud ennetusüritusi (teabepäevad, kampaaniad, omaalgatuslikud üritused);

- erinevate puudeliikide vabatahtlike aktiivsem kutsumine ja kaasamine rollimängijatena militaar- ja evakuatsiooniõppustes;
- puuetega inimeste aktiivsem kaasamine vastavalt nende oskusteabele (nt IT, personali-, halduse- ja puudespetsiifiliste teadmiste valdkonnas);
- tihedam koostöö puuetega inimeste esindusorganisatsiooni ja alaliitudega puuetega inimeste kaardistamisel üle Eesti, eesmärgiga paremini planeerida nende osalemist ja kaasamist erinevates riigikaitse tegevustes;
- puuetega inimeste rakendamine kriisi- ja hädaabi telefonide jt töös;
- juurdepääsetavuse ja paremate tingimuste loomine, mis võimaldavad puuetega inimestel läbida ajateenistust, või teha tööd riigikaitsega seotud ametikohtadel.

Puuetega inimeste ühenduste esindajad leidsid, et siiani on puuetega inimeste kaasamine ja rakendamine olnud juhuslikku laadi ja pigem seotud isiklike kontaktidega. Tulevikus ootab nii esindusorganisatsioon (EPIKoda) kui ka alaliidud oluliselt tihedamat koostööd ja kaasatust, mis antud kontekstis tähendab, et puuetega inimeste, kui eraldi sihtrühma kaasamine on täpsemalt, selgemini ja arusaadavamal moel välja toodud.

Puuetega inimeste ühenduste esindajate poolt välja pakutud võimalused praegu ja ka tulevikus puuetega inimeste kaasamiseks ja rakendamiseks erinevates laiapindse riigikaitsega seotud tegevustes:

- juurdepääsetavuse ja töötingimuste loomine puuetega inimestele ka riigikaitsega seotud organisatsioonide juurde;
- võimaluste loomine puuetega inimestele kandideerimiseks ametikohtadele, mis ei eelda otseselt riigikaitse tegevust või pole piiratud kindlate füüsiliste- ja tervisenõuetega;
- riigikaitseõpetuse sisse viimine ainea ja selle kättesaadavuse tagamine ka erivajadustega laste koolides (sõltub erivajaduse ja puude raskusastmest);
- nende inimeste igakülgne kaasamine, kes on varasemalt osalenud tegevteenistuses või muudel riigikaitse ametikohtadel ning omandanud puude tööga seonduvalt või mingil muul põhjusel;
- puuetega inimeste oskusteabe maksimaalne rakendamine riigikaitse valdkonnas (IT, puudespetsiifilised teadmised, hädaabi telefonid jne.);
- laiendada puuetega inimeste militaarlaagrite läbiviimist üle Eesti;

- huvi ja initsiatiivi üles näidanud puuetega inimeste jätkuv ja laiem kaasamine erinevatesse militaar- ja evakuatsiooniõppustesse;
- puuetega inimeste alaliitudele suunatud aktiivne teavitustöö laiapindsest riigikaitsest ja sellest tulenevatest ülesannetest.

Nii riigikaitse ekspertide, kui puuetega inimeste ühenduste esindajate poolt välja pakutud võimalustest puuetega inimeste kaasamiseks ilmnes, et mõlemal osapoolel on paljuski sarnased arusaamad võimalikust koostööst ja selle sihtrühma sisulisemast rakendamisest riigikaitsega seotud organisatsioonide tegevuses. Samuti tõdesid kõik respondendid, et kogu ühiskonna kaasamine sh puuetega inimesed, ongi laiapindse riigikaitse üks olulistest põhimõtetest.

2.2.5. Kaasamisest tulenev kasu organisatsioonile ja puuetega inimestele

Selleks, et paremini mõtestada kogu ühiskonna sh puuetega inimeste kaasamise olulisust riigikaitse tegevusse, uuris autor respondentidelt, et milline on kaasamisest tulenev kasu organisatsioonidele, puuetega inimestele ja kogu ühiskonnale. Kõik respondendid tõdesid, et kaasamisega seonduvalt toimuvad kindlasti positiivsed muutused kogu ühiskonnas ja sellest tulenevat kasu ei tohi alahinnata. Ekspertid tõdesid, et puuetega inimeste kaasamise suurim kasutegur riigikaitse organisatsioonide jaoks on ennekõike seotud militaar- ja evakuatsiooniõppustel saadava vastavasisulise, vägagi spetsiifilise kogemusega. Kuid samal ajal, igakülgse ning sisulise planeerimise korral, saaks seda gruppi kasulikult rakendada ka muudel eesmärkidel. Vastavasisulise näite seoses kaasamise ja sellest tuleneva kasuga tõi KL 2:

Kasu ei pruugi olla alati kõigile koheselt mõistetav. Näiteks saame me puuetega inimesi kasutada täiendava jõu (*force multiplier*) mõistes. Me paneme õppuste käigus kaks ratastoolis inimest mingi tähtsa ristmiku peale. Sõdurid sõidavad mööda ja lehvitavad ning nemad lehvitavad vastu. Hiljem annavad need ratastoolis inimesed meile täpselt teada, kes mööda sõitis. Sellest esmapilgul ehk lihtsast näitest tuleneb tegelik kasu, mis antud juhul on kindlasti kahepoolne: puuetega inimesed on kaasatud ning meie saame vajaliku info ning ei pea panema kahte sõdurit ristmikule seisma, vaid saame neid kasutada muude ülesannete täitmiseks. Alati ei pea täiendav jõud (*force multiplier*) ilmtingimata

olema püssi ja kiivriga mees. (KL 2)

Puuetega inimeste ühenduste esindajate poolt avaldasid saadava kasu kohta kõige enam arvamust EPIKoda 1 ja ELIL 1 esindajad, kes mõlemad tõdesid, et ühiskonna üldine teadlikkus puuetega inimeste kaasamisest ühiskonnaelu kõikidesse valdkondadesse on tänases hetkes pigem hea. Samuti tõdeti, et võrreldes selle sajandi algusaastatega on suhtumine puuetega inimestesse täielikult muutunud – eriti erasektoris, kus puuetega inimesi nähakse kui potentsiaalseid kliente, potentsiaalseid töötajaid jne. Loodetakse, et sarnane arusaam jõuab rohkem ka riigisektorisse ning organisatsioonide mõttemaailmas toimuvad kvalitatiivsed muutused. Puuetega inimeste ühenduste esindaja kirjeldas seda järgnevalt:

Meie eesmärk on puuetega inimeste maksimaalne kaasatus ühiskonnas - et nad saaksid panustada täpselt nii, nagu ise soovivad ja näevad, ning täpselt nii, kuidas on nende võimekus ja paljuks nad oma võimekust hindavad. Mida rohkem on inimesed erinevatesse valdkondadesse kaasatud, on nad siis puudega või mitte, seda enam muudab see ühiskonda mitmekesisemaks ja sallivamaks. /.../ Tegelikult on koostöö kahepoolset vajalik ja oluline. Näiteks kriisi situatsioonides - ühelt poolt tõuseb õige käitumise ja kogemuste saamisel puuetega inimeste endi teadlikkus, teiselt poolt muutuvad paremaks ka riigikaitseorganisatsioonide oskused ja võimalused kriisi- ja ohusituatsioonidega professionaalsemalt toime tulla. See ongi selline kahepoolne kasu saamine. (EPIKoda 1)

Lisaks tõi üks puuetega inimeste ühenduste esindaja näitena välja hetkel kehtiva eriolukorra, kus kõik inimesed, olenemata nende puudest või erivajadustest, on sunnitud viibima kodus ning nende liikumine ja igapäevased tegevused on oluliselt piiratud. Leiti, et käesoleval hetkel on väga õige aeg mõelda, või asetada ennast kõigi nende puuetega inimeste olukorda, kellele selline elamise viis ongi igapäevane ning kelle võimalused olla kaasatud töisesse tegevusse, või osaleda ühiskonnaelus, jäävad alatiseks mingis osas piiratuks.

Riigikaitse ekspert KL 1 väljendas oma seisukohta selles küsimuses järgnevalt:

Kindlasti on kasu just nimelt selles, et puudega inimene on ühiskonnas samasugune täisväärtuslik kodanik, kui kõik teisedki. Nad peavad ennast tundma

ühiskonna osana ja seetõttu on meie kohus neile pakkuda kõiki neid samu võimalusi, mida me pakume teistele. Riigikaitseorganisatsioonina ei saa me pakkuda selles ulatuses, mis meil endil on, kuna neil võivad olla füüsilised või vaimsed piirangud. Aga meie kohus on neile tõestada, et me näeme neid ühiskonna osana. Et ei toimuks nende inimeste kapseldumist või eemaldumist ühiskonnast. Niisamuti peame ka ühiskonda harjutama selle teadmise ja mõttega, et kõik need inimesed on osa ühiskonnast ja meie igapäevaelust. (KL 1)

Kokkuvõtvalt väljendasid kõik respondendid ühist veendumust, et puuetega inimeste kaasamine, olenemata valdkonnast, muudab kogu ühiskonna tolerantsemaks ja kasvatab üldist teadlikkust nende inimeste olemasolust.

2.3. Arutelu ja järeldused

Vastavalt Kaitseministeeriumi poolt koostatud dokumendile „Eesti julgeolekupoliitika alused“ (Kaitseministeerium, 2017, lk 2), lähtub Eesti oma kaitsepoliitika elluviimisel avarast julgeolekukäsitlusest ehk laiapindsest riigikaitsest. See tähendab, et sisuliselt hõlmab riigikaitse tervet ühiskonda: valitsust, riigiaparaati, erasektorit, vabakondi ning muid ühendusi sh ka puudega inimesi. Käesolevast uuringust selgus, et laiapindse riigikaitse käsitlusest ja sellest tulenevatest ülesannetest on sõjaväelised ja sisejulgeolekuga tegelevad organisatsioonid igati teadlikud. Üleüldist teadlikkust omab ka puuetega inimeste esindusorganisatsioon (EPIKoda) ja uuringus osalenud puuetega inimeste alaliitude esindajad (ELIL, EVKL, EPL). Töö autori arvamuse kohaselt on igati mõistetav, et laiapindne riigikaitse on suuremale osale ühiskonnast arusaadav mõiste, kuna teema on leidnud laialdast kajastamist ja tähelepanu nii presidendi, poliitikakujundajate, kui ka riigikaitsega tegelevate organisatsioonide poolt. Riigikaitse avara käsitluse mittesõjalise osa üks olulisi elemente on kriiside reguleerimine ja hädaolukordade korral elanikkonna igakülgne kaitsmine. Vastavasisulisel dokumendis „Elanikkonnakaitse kontseptsioon“ (Riigikantselei & Siseministeerium, 2018, lk 8) on kirjeldatud laialdast meetmete süsteemi, mille üheks eelduseks on kogu ühiskonna piisav teadlikkus riigikaitse avarast käsitlusest. Autor leiab, et laiapindne riigikaitse, kaasava ühiskonna mõistes, on eriti sisulise tähelepanu omandanud kahe lähiaja suurema kriisi valguses, kui 2019. aasta oktoobris räsib Lõuna-Eestit enneolematu torm,

mille tulemusena jäi enamuse selle regiooni majapidamisi pikaks ajaks elektrita ning inimeste tavapärase elukorraldus oli tõsiselt häiritud. Oluliselt kaalukama tähtsuse omandas laiapindne riigikaitse käesoleva aasta 12. märtsil, kui Eesti seisis silmitsi taasiseseisvumise ajaloo suurima kriisiga ja peaminister Jüri Ratas oli sunnitud Eesti Vabariigi haldusterritooriumil välja kuulutama eriolukorra (Eriolukorra väljakuulutamise Eesti Vabariigi haldusterritooriumil, 2020) seoses COVID-19 haigust põhjustava koroonaviiruse pandeemilise levikuga maailmas. Autor on arvamusel, et just selliste sündmuste valguses peaks kogu ühiskond ja iga Eesti kodanik teadvustama, et laiapindne riigikaitse on kogu ühiskonna asi.

Kaitseministeeriumi poolt koostatud laiapindset riigikaitset käsitlevas dokumendis „Riigikaitse kõigile“ (Kaitseministeerium, 2014 lk 2) on välja toodud, et võimalus olla kaasatud ning panustada vabatahtlikuna riigikaitse tegevusse peab olema kõigil siin elavatel kodanikel, ning et Eesti riigil on juba ajalooliselt välja kujunenud üldrahvalik riigikaitse traditsioon. Üldiselt sisaldab see endast kahte suuremat panustamise elementi: osalemist ajateenistuses ja vabatahtlikku kaasumist. Kuna käesolevas uurimuses keskendus autor konkreetselt puuetega inimeste kaasamisele, siis uuringu tulemustest selgus, et riigikaitse organisatsioonid on vähemal või rohkemal määral kasutanud mõlemat kaasamise elementi. Tänu Riigikogu liikme Jüri Jaansoniga poolt algatatud pilootprojektile (Jaanson, 2018) ning koostööle Kaitseväge, Kaitseressursside Ameti ja Kaitseministeeriumiga on puuetega inimestele kahel korral avanenud võimalus osaleda ajateenistuses. Samuti on puuetega inimesi kutsutud osalema vabatahtlikena erinevatele militaar- ja evakuatsiooniõppustele. Nii Kaitsevägi, kui Kaitseliit kaasavad igakülgse oma tegevuse missioonidel viga saanud veterane. Nad teadvustavad, et veteranide jätkuv sidumine organisatsiooniga on oluline eelkõige vigastatud sõduritele endile ning nende panus ja oskusteave on jätkuvalt vajalik ka organisatsioonidele. Uuringu tulemustest lähtuvalt mõistis autor, et kui esmapilgul võib jääda mulje, et puuetega inimesed on riigikaitse valdkonnaga vähe kursis ning nende kaasatus sinna on minimaalne, siis vastajate poolt toodud näidetest ilmnes, et kaasamisega organisatsioonide poolt ja puuetega inimeste osalemisega on rohkemal või vähemal määral tegeletud juba vähemalt viis aastat. Samas teeb autor järelduse, et senine kaasamine on paljuski olnud juhuslik ja tingitud inimeste isiklikest sidemetest.

Tulenevalt sellistest õigusaktidest nagu Kaitseväge korralduse seadus (2008), Kaitsealiidu seadus (2013), Politsei ja piirivalve seadus (2014) ja Päästeameti põhimäärus (2014), seavad mainitud seadused organisatsioonidele otsesed ja konkreetsed piirangud tavainimeste sh puuetega inimeste tööle võtmiseks või kaasamiseks riigikaitse tegevusse. Lisaks seadusest tulenevatele piirangutele, on nende organisatsioonidega liitumiseks kehtestatud kindlad haridus- ja tervisenõuded. Praktiliselt kõik uuringus osalenud isikud tõid eelpool mainitud kitsendused välja peamise takistusena puuetega inimeste kaasamisel nende organisatsioonide tegevusse. Teine suur takistus, mis ilmnis uuringust ning mida mainisid kõik vastajad, oli seotud puuetega inimeste juurdepääsetavusega ametiasutustele. Enamus kinnisvarast (va Kaitsealiit), kus käesoleval hetkel paiknevad riigikaitse organisatsioonid, on vanad, ei vasta suures osas ehitusseaduses kehtestatud nõuetele, vajavad renoveerimist ning kuuluvad hoopis Riigi Kinnisvara AS-le. Lisaks toodi välja asutuste mitte alati piisavad töötingimused, mis tulenevad konkreetse inimese puudest ja takistavad inimese tööle asumist. Eraldi probleemina tõstis mitu vastajat esile ühe või teise osapoole ebapiisavat initsiatiivi, mille tulemusena puudub nii organisatsioonidel, kui ka puuetega inimeste ühendustel selge arusaam, kes peaks initsieerima kaasamise algatuse.

Riigikaitse arengukava avalikus osas aastateks 2017–2026 (Riigikantselei, 2017, lk 23) on välja toodud, et kogu ühiskonnale tuleb tagada võrdsed võimalused osalemiseks riigikaitse tegevuses ning, et julgeolek on kõigi ühiskonnaliikmete asi. Selleks, et ennetada kriisiolukordi ja tagada üldine teadlikkus, on oluline kindlustada Eesti ühiskonna sidusus ning arvestada kõigi kodanikega. Käesolevast uuringust sai autor teada, et tegelikult on puuetega inimeste kaasamiseks ning oluliselt sisukama rakenduse leidmiseks mitmesuguseid võimalusi – olgu see ennetustöö ja üldise riigikaitse teadlikkuse tõstmine puuetega inimeste alaliitudes, või nende kaasamine erinevatesse riigikaitse tegevustesse, nagu näiteks militaar- või evakuatsiooniõppused.

Kaasaegne ühiskond teadvustab ja märkab aina rohkem puudega inimesi enda ümber. Samuti soovivad puuetega inimesed olla kasulikud ning ühiskonda kaasatud (Narusson & Medar, 2014, lk 6). Käesolev uurimus andis autorile kinnitust, et kaasamine toodab lisaväärtust ja on kasulik kõigile osapooltele: riigikaitse organisatsioonidele, puuetega inimestele ja tervele ühiskonnale. Samas tegi autor järelduse, et kaasamise

sisulisest tähendusest saavad osapooled kohati erinevalt aru.

Uurimuse käigus ilmnisid puuetega inimeste kaasamise osas mitmed probleemid. Seetõttu järeldab autor, et kuigi laiapindse riigikaitse eesmärk on kaasata tervet ühiskonda, pole selle valdkonna planeerimise protsessis ning juba kinnitatud arengukavades ja strateegiates kõiki kaasamisega seotud aspekte piisavalt läbi mõeldud.

Respondentide vastustest jäi eriti kõlama mõlema osapoole kohati erinev arusaam, mis on seotud initsiatiivi ülesnäitamise. Sellest järeldab autor, et nii riigikaitseorganisatsioonidel, kui ka puuetega inimeste vahel puudub kindel koostööplatvorm, mis annaks mõlemale osapoolele teadmised teise poole võimalustest, vajadustest ja soovist olla kaasatud.

Autoril on järgmised soovitused nii Kaitse- kui Siseministeriumile, kuid ka riigikaitse ja sisejulgeolekuga tegelevatele organisatsioonidele puuetega inimeste laialdasemaks ning sisulisemaks kaasamiseks:

1. Ühiskondliku kaasatuse parandamiseks tuleks edaspidi puuetega inimeste esindusorganisatsiooni või alaliitude esindajaid kutsuda laiapindse riigikaitsega seotud dokumentide ettevalmistamiseks loodud töögruppidesse.
2. Puuetega inimeste parema juurdepääsetavuse ning vajalike töökohtade ja tingimuste tagamiseks peaks ametiasutused tõhusamalt kavandama oma hoonete ja ruumide planeerimist.
3. Teadlikkuse tõstmise ning riigikaitse silmaringi avardamise eesmärgil võiks puuetega inimeste esindusorganisatsiooni või alaliitude juhte ja riigikaitse aktiviste kutsuda osalema Kõrgematel riigikaitsekursustel (nii esinejate, kui osalejatena).
4. Laiema koostöö eesmärgil tuleks luua kontaktid ja arendada sidemeid siiani kaasamisest kõrvale jäänud puuetega inimeste alaliitudega.
5. Kaitsetahte tõstmise ja sisulise kaasamise eesmärgil võiks militaar- ja evakuatsiooniõppustel rakendust leida kõik vabatahtlikud, olenemata nende puudest. Lisaks võiks neile õppustel kaasa löömiseks leida muudki võimetekohast rakendust.
6. Tõsiselt tasuks kaaluda riigikaitseõpetuse sisseviimist (kasvõi valikainena) erivajadustega inimeste koolides.

7. Teadlikkuse ja huvi tõstmise eesmärgil peaks veelgi laiendama ennetustööd ja riigikaitse ekspertide osalemist erinevatel puuetega inimeste ühenduste üritustel (suvepäevad, laagrid, aastakonverentsid jne).

Uuringu koostamise alguses oli autoril kavas teha ettepanekuid vaid laiapindse riigikaitsega otseselt seotud poliitikakujundajatele st Kaitse- ja Siseministeeriumile, et nende poolt kujundatud poliitikate kaudu saaksid ministeeriumite haldusalades olevad organisatsioonid paremini kaasata riigikaitse tegevustesse puuetega inimesi. Olles läbi töötanud teoreetilised materjalid ning läbi viinud intervjuud mõistis autor, et teema omab oluliselt laiemat kandepinda ning lisaks juba eelpool mainitud ministeeriumitele ja organisatsioonidele, on selle protsessi olulisteks osalisteks ka Sotsiaalministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium, kohalikud omavalitsused, riigikaitsega seotud MTÜ-d jpt. Ka nendes organisatsioonides tuleks puuetega inimeste kaasamine (selle kõige laiemas mõttes) täpsemini läbi vaadata.

Vastavalt uurimistulemustele leidis autor vastused lõputöös püstitatud uurimisküsimustele. Küsimusele – „Milline on siiani olnud puuetega inimeste kaasatus laiapindsesse riigikaitse?” selgus, et kõik laiapindse riigikaitsega seotud ametkonnad on vähemal või rohkemal määral kaasanud oma tegevustesse seda elanikkonna gruppi. Paraku nähakse puuetega inimesi üldise osana ühiskonnast ja eraldi sihtgrupina neid ei käsitleta. Küsimusest – „Kuidas näevad riigikaitse ja sisejulgeolekuga tegelevad ametkonnad edaspidi puuetega inimeste kaasatust laiapindsesse riigikaitse?” selgus, et paljuski sõltub koostöö mõlema osapoolte initsiatiivikusest. Põhimõtteline tahe ja valmisolek on olemas mõlemal osapooltel. Selleks, et koostöö muutuks sisulisemaks ja tihedamaks, peavad riigikaitse organisatsioonid üle vaatama oma võimalused ja reaalsed vajadused nende inimeste kaasamiseks. Puuetega inimeste esindusorganisatsioon ja alaliidud peavad kaardistama oma liikmed üle Eesti ning välja selgitama inimeste reaalse huvi ja motiveerituse osaleda riigikaitse organisatsioonide poolt pakutavates tegevustes.

KOKKUVÕTE

Laiapindne riigikaitse on ellu kutsunud eesmärgiga kaitsta parimal ja efektiivsemal viisil Eesti riiki. Mainitud kontseptsiooni kõige olulisemaks vormiks on koostöö: valitsus kui tervik ning ühiskond kui tervik. Puuetega inimesed on osa terviklikust ühiskonnast. Koostöö ja kaasamine (nagu ka teiste haavatavate inimgruppidega) on riigi otsene kohus.

Laiapindne riigikaitse üheks komponendiks on ka kriiside reguleerimine. Eestit tabanud COVID-19 kriis näitas ilmekalt, kuivõrd oluline on aktiivne suhtlus riigi- ja erasektoriga. Samuti on oluline silmas pidada, et tulevikus vastu võetavad seadusemuudatused ja määrused muutuks enam kaasavaks ning arengukavad kõiki ühiskonnagruppe hõlmavaks. Lõputöö autor on seisukohal, et võimalikult kiire kriiside ohjamine ja nendega toimetulek on võimalik vaid läbi üldise riigikaitse teadlikkuse tõstmise. See tähendab kogu ühiskonna kaasamist, sh kõige haavatavamate elanikkonna gruppidega arvestamist.

Käesoleva lõputöö eesmärgiks oli teha Kaitseministeeriumile ja Siseministeeriumile ettepanekuid, kuidas parandada puuetega inimeste kaasatust riigikaitse ja sisejulgeolekuga tegelevate ametkondade tegevuses. Eesmärgi saavutamiseks viidi läbi kvalitatiivsed intervjuud sõjalise- ja sisejulgeolekuga tegelevate organisatsioonide ekspertidega ning puuetega inimeste ühenduste esindajatega, keda esindas Eesti Puuetega Inimeste Koda ja erinevate puudespetsiifiliste ühenduste alaliitude esindajad.

Ekspertidena kutsus autor intervjuudes osalema riigikaitse- ja sisejulgeolekuasjatundjad, kellel on laialdased teadmised ja pikk kogemus riigikaitse valdkonnas. Selline valim tagas objektiivse vaatenurga ning sisuliselt põhjendatud arvamused puuetega inimeste senisest kaasamisest ning nende rakendamise võimalustest tulevikus. Autor sai mitmel juhul väga põhjaliku ja detailse ülevaate (ekspertidelt ja puuetega inimeste ühenduste esindajatelt) puuetega inimeste kaasamisest, mille põhjal teeb järelduse, et sisuline

kaasamine on mõningal määral aset leidnud juba mitmed aastad ning tulevikus leidub kindlasti võimalusi koostööd laiendada. Kaasamise suurimaks takistuseks võib pidada seadusest tulenevaid piiranguid ning kehtivaid nõudeid tervisele ja haridusele, mis on kehtestatud riigikaitseorganisatsioonides töötavatele inimestele.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et laiapindne riigikaitse on sisse kirjutatud väga erinevatesse julgeolekupoliitilistesse arengukavadesse ja strateegiatesse. Samuti rakendavad Eesti naaberriigid, kellel sarnane geopoliitiline asukoht, sarnast julgeolekuarhitektuuri. Selle kohaselt on julgeoleku tagamiseks kõigi muude printsiipide kõrval oluline väärtustada ja rakendada kogu ühiskonna kaasamist. Puuetega inimeste ühendused, aga lähtuvad oma tegevuses ÜRO Puuetega inimeste konventsioonist, kus on selgelt väljendatud, et puuetega inimestel on õigus võrdsetele võimalustele, omada tavakodanikega võrdsetel alustel juurdepääsu kõikjale ja olla igakülgsest kaasatud ühiskonda.

Autor on seisukohal, et laiapindne riigikaitse väikeriigi julgeoleku kontseptsioonina, on end igati õigustanud, sest piiratud inim- ja rahaliste ressursside tingimustes võimaldab kogu ühiskonna kaasamine riigikaitse tegevusse suurendada ühiskonna sidusust, kasvatada kogu ühiskonna kaitsetaht, kasutada maksimaalselt olemasolevat inimressurssi ning ühtlasi annab võimaluse olla paremini ettevalmistatud erinevate kriisidega toimetulekuks. Samuti leiab autor, et puuetega inimeste olemasolu teadvustamine, nende märkamine, nende võrdsete võimaluste loomine ning nende kaasamine on demokraatliku riigi ja selle ühiskonna humaansete väärtuste põhialused.

Käesolevas töös läbiviidud uurimuse põhjal andis autor omapoolsed soovitused puuetega inimeste paremaks kaasamiseks laiapindsesse riigikaitse Kaitse- kui Siseministeriumile, kuid ka sõjaväeliste ja sisejulgeolekuga tegelevatele organisatsioonidele. Uuringust saab järeldada, et puuetega inimeste huvi ja motivatsioon olla kaasatud riigikaitse valdkonda on täiesti olemas. Peamiselt jääb vajaka üldisest teadlikkusest, olemasolevatest võimalustest ja initsiatiivist. Ennekõike puudutab see tööle asumist riigikaitse- või sisejulgeolekuga tegelevatesse organisatsioonidesse, kuid ka vabatahtlikuna panustamist ja taht olla kaasatud.

VIIDATUD ALLIKAD

- Aizsardzības ministrija. (2018). Comprehensive National Defence in Latvia. Retrieved from <https://www.mod.gov.lv/sites/mod/files/document/Comprehensive%20National%20Defence%20in%20Latvia.docx>
- Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol. (2006). Retrieved from <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
- Eesti NATO Ühing. (2018). *Eesti NATO Ühingu arengukava aastateks 2019–2023*. Loetud aadressil <https://www.eata.ee/newsite/wp-content/uploads/2018/12/EATA-uus-arengukava-2019-2023-kinnitatud-29.11.2018.pdf>
- Eesti Puuetega Inimeste Koda. (2016). *Eesti Puuetega Inimeste Koda arengukava aastateks 2017–2023*. Loetud aadressil <https://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2012/04/EPIKoja-arengukava-2017-2023-PDF.pdf>
- Eesti Puuetega Inimeste Koda. (2018). *Puuetega inimeste osalemise riigikaitstes. Uuringu kokkuvõte*. Tallinn: Eesti Puuetega inimeste Koda.
- Eriolukorra väljakuulutamise Eesti Vabariigi haldusterritooriumil. (2020). *Riigi Teataja III*, 13.03.2020, 1; *Riigi Teataja III*, 24.04.2020, 7. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/324042020007>
- Etikan, I., Musa, S. A., & Alkassim, R. S. (2016). Comparison of Convenience Sampling and Purposive Sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1), 1–4. doi: 10.11648/j.ajtas.20160501.11
- Flanagan, S. J., Osburg, J., Binnendijk, A., Kepe, M., & Radin, A. (2019). *Deterring Russian Aggression in the Baltic States Through Resilience and Resistance. Research Report*. <https://doi.org/10.7249/RR2779>
- Flick, U. (2009). *An Introduction To Qualitative Research* (4 ed.). London: Sage Publication Ltd.

- Government Offices of Sweden. (2017). *Resilience: The total defence concept and the development of civil defence 2021–2025*. Retrieved from <https://www.government.se/4afeb9/globalassets/government/dokument/forsvarsdepartementet/resilience---report-summary---20171220ny.pdf>
- Jaanson, J. (2018, 18. september). Ka puudega inimesel on õigus riiki teenida. Loetud aadressil <https://m.riigikogu.ee/fraktsioonide-teated/eesti-reformierakonna-fraktsioon/juri-jaanson-ka-puudega-inimestel-oigus-riiki-teenida/>
- Jermalavitčius, T., Pernik, P., Hurt, M., Breitenbauch, H., & Järvenpää, P. (2014). *Avar julgeolek ja riigikaitse. Avaliku sektori ja ühiskonna kaasamise proovikivid*. Loetud aadressil https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2014/11/Lõppraport_Avar-julgeolek-ja-riigikaitse_10.02.2014.pdf
- Julgeolekuasutuste seadus. (2001). *Riigi Teataja I*, 7, 17; *Riigi Teataja I*, 13.03.2019, 67. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/113032019067?leiaKehtiv>
- Kaitseliidu seadus. (2013). *Riigi Teataja I*, 20.03.2013, 1; *Riigi Teataja I*, 06.05.2020, 7 117. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/120032013001?leiaKehtiv>
- Kaitseministeerium. (2013). Riigikaitseõpetuse tegevusprogramm aastateks 2014–2018 „Riigikaitseõpetus pluss“. Loetud aadressil https://kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/riigikaitseopetuse_tegevusprogramm.pdf
- Kaitseministeerium (2014). Riigikaitse kõigile. Loetud aadressil https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/riigikaitse_koigile.pdf
- Kaitseministeerium. (2017). *Eesti julgeolekupoliitika alused*. Loetud aadressil https://kaitseministeerium.ee/sites/default/files/sisulehed/eesmargid_tegevused/395xiii_rk_o_lisa.pdf
- Kaitseministeerium. (2019). *Aruanne kaitseväekohustuste täitmisest ja kaitseväeteenistuse korraldamisest 2018. aastal*. Loetud aadressil https://www.kra.ee/static/aruanne_kaitsevaekohustuse_taitmisest_riigis_2018.pdf
- Kaitseväe korralduse seadus. (2008). *Riigi Teataja I*, 35, 213; *Riigi Teataja I*, 19.03.2019, 86. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032019086?leiaKehtiv>

- Kaljulaid, K. (2019, 23. juuni). Laiapindne riigikaitse eksisteerib tihti ainult paberil. *Postimees*. Loetud aadressil <https://arvamus.postimees.ee/4508641/kersti-kaljulaid-laiapindne-riigikaitse-eksisteerib-tihti-ainult-paberil>
- Kübar, U., & Hinsberg, H. (2014). *Kaasamine avalikus sektoris ja vabakonnas*. Loetud aadressil <https://www.digar.ee/arhiiv/et/download/114573>
- Laaneots, A. (2010). Totaalkaitse. *Estonica. Entsüklopeedia Eestist*. Loetud aadressil http://www.estonica.org/et/Eesti_riigikaitse_enne_NATOga_liitumist/Totaalkaitse/
- Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Levesque, M., & Langford, B. (2016). The role of disability groups in the development and implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *Canadian Journal of Disability Studies*, 5(4), 63–102. <https://doi.org/10.15353/cjds.v5i4.315>
- Lune, H., & Berg, B. L. (2017). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. (9th ed.). Essex: Pearson Education Limited.
- Narusson, D., & Medar, M. (2014). Puude kontseptuaalne käsitus. L. Sakkeus & M. Medar (toim), *Puudega inimeste sotsiaalne lõimumine* (lk 6–24). Loetud aadressil https://www.stat.ee/publication-download-pdf?publication_id=36487
- Politsei ja piirivalve seadus. (2009). *Riigi Teataja I*, 26, 159, *Riigi Teataja I*, 19.03.2019, 67. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032019066?leiaKehtiv>
- Puolustusministeriö. (2010). *Security Strategy for Society*. Retrieved from <https://www.defmin.fi/files/1883/PDF.SecurityStrategy.pdf>
- Puuetega inimeste erivajadustest tulenevad nõuded ehitistele. (2018). *Riigi Teataja I*, 31.05.2018, 55. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/131052018055>
- Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus. (1999). *Riigi Teataja I*, 16, 273; *Riigi Teataja I*, 21.04.2020, 25 Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/108072016020?leiaKehtiv>
- Puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll. (2012). *Riigi Teataja II*, 04.04.2012, 6. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/204042012006>
- Päästeameti põhimäärus. (2014). *Riigi Teataja I*, 09.10.2014, 9; *Riigi Teataja I*, 15.02.2017, 4. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/129122011142?leiaKehtiv>

- Riigikaitseeadus. (2015). Riigi Teataja I, 12.03.2015, 1; Riigi Teataja I, 13.03.2019, 147. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/113032019147>
- Riigikantselei & Siseministeerium. (2018). *Elanikkonnakaitse kontseptsioon*. Loetud aadressil https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/organisatsioon/failid/rakkeryhmad/elanikkonnakaitse_kontseptsioon_15.02.2018.pdf
- Riigikantselei. (2017). Riigikaitse arengukava 2017–2026. Arengukava avalik osa. Loetud aadressil https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/Failid/rkak_2017_2026_avalik_osa.pdf
- Sotsiaalkindlustusamet. (2019). *Puuetega inimeste statistika kohalike omavalitsuste lõikes seisuga 31.09.2019* [andmebaas]. Loetud aadressil https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Statistika/puudega_inimesed_kokku_30.09.2019_v_kettale.xlsx
- Tambaum, T., Medar, M., & Narusson, D. (2014). Tegevuspiiranguga inimeste sotsiaalne sidusus. L. Sakkeus & M. Medar (toim), *Puudega inimeste sotsiaalne lõimumine* (lk 121–138). Loetud aadressi https://www.stat.ee/publication-download-pdf?publication_id=36487
- The National Defence Concept. (2016). Retrieved from <http://mepoforum.sk/wp-content/uploads/2017/01/Latvia-national-defence-concept-2016-en.pdf>
- Turu-uuringute AS. (2019). *Avalik arvamus ja riigikaitse. Sügis 2019. Aruanne Kaitseministeeriumile*. Loetud aadressil https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/sisulehed/avalik_arvamus/aruanne_sygis_2019.pdf
- Tökke, M. (2019, 11. veebruar). Puuetega inimeste roll ja kaasamine kodanikuühiskonnas. *Hea Kodanik*. Loetud aadressil <https://heakodanik.ee/uudised/puuetega-inimeste-roll-ja-kaasamine-kodanikuühiskonnas/>
- United Nations General Assembly. (2016). *Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities*. A/HRC/31/62. Retrieved from <https://aday4all.files.wordpress.com/2017/02/participation-ahrc3162.pdf>

Vabariigi Valitsus. (2010). *Riigikaitse strateegia*. Loetud aadressil

https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/riigikaitse_strateegia.pdf

van Eekelen, W. F. (2009). Transparency in Defence Management. In H. Bucur-Marcu, P. Fluri & T. Tagarev (Eds.), *Defence Management: An Introduction* (pp. 185–202). Geneva: Procon Ltd.

Õunapuu, L. (2014). *Kvalitiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Loetud aadressil

http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf

Lisa 1. Ekspertgrupi küsimused

1. Kas Teie organisatsioon on teadlik laiapindse riigikaitse eesmärkidest, eelkõige mis puudutab tsiviilelanikkonna kaasamist, sh puuetega inimesi silmas pidades?
2. Mida on Teie asutuses siiani tehtud puuetega inimesi kaasates ja/või nende kaasamiseks: üritused, õppused, laagrid, väljaõpe, töögruppidesse kaasamine?
3. Millised on peamised probleemid/kitsaskohad, mis takistavad või on siiani takistanud puuetega inimeste kaasamist?
4. Kelle pädevusse Teie ametkonnas kuulub puuetega inimeste kaasamine?
5. Kas ja millised on tulevikuplaanid puuetega inimeste kaasamiseks laiapindsesse riigikaitseesse?
6. Kas olete mõelnud kaasata puuetega inimesi ka erinevate MTÜ-de, kampaniate kaudu? Kui jah, siis kuidas see võiks toimuda? Kui ei, siis miks?
7. Millisel moel rakendatuna ja millist kasu võiksid ametkonnad saada puuetega inimeste kaasamisest? Näited.

Lisa 2. Puuetega inimeste ühenduste esindajate küsimused

1. Mida tähendab teie jaoks laiapindne riigikaitse?
2. Milline on olnud erinevate puuetega inimeste ühenduste senine koostöö sõjaväeliste ja sisejulgeolekuga tegelevate ametkondadega?
3. Tooge näiteid toimunud koostööst.
4. Millised on olnud peamised positiivsed kogemused?
5. Millised on olnud negatiivsed kogemused?
6. Kuidas näevad EPIKoja ja teiste alaliitude esindajad edasist koostööd mainitud ametkondadega, seoses laiapindse riigikaitsega?
7. Kas olete kaasatud erinevate (Riigikaitse arengukava 2017-2026, riigikaitse kõigile, jne.) arengukavade, strateegiate ja plaanide koostamisse? Kui jah, siis millistel juhtudel? Kui ei, siis miks mis on või võib olla põhjuseks?
8. Kus ja millisel moel näete kokkupuutepunkte olla kaasatud laiapindsesse riigikaitse tulevikus?
9. Millistesse tegevustesse (konkreetselt) võiksid olla puuetega inimesed kaasatud? Kuidas peaks kaasamise protsess toimuma? Mis on suurim kasu, mis sellisest kaasamisest ja koostööst võiks tulla nii ühiskonnale üldiselt kui puuetega inimestele endile?
10. Millisel moel olete valmis ise panustama, et olla paremini kaasatud?

SUMMARY

INCLUSION OF PEOPLE WITH DISABILITIES INTO COMPREHENSIVE NATIONAL DEFENCE

Signe Sula

This study is written on a topic „Inclusion of people with disabilities into comprehensive national defense.“

One of the constitutional tasks of the Republic of Estonia is to protect the Nation's independence from possible internal and external risks and influences that may endanger national sovereignty. As proven by current COVID-19 crisis, security may also be endangered due to different crises - natural disaster, pandemic spread of a infectious disease etc. As a small country, Estonian defense policy needs constant evaluation, analysis and multifunctional strategies and the best way is considered to be the comprehensive approach

Over the past decade Estonia has developed a new broad security concept by which the country has adopted comprehensive defense as a national security architecture. The broad approach of national defense combines a number of elements. First, it refers to the concerted action of military and non-military actors, second, it involves various security and defense stakeholders: state institutions, public and private sector, non- government organizations. A coherent and comprehensive civil society plays an important role in the enhancement of Estonia's national defense. Comprehensive national defense means, in particular, the involvement of the entire society, including the most vulnerable groups (people with disabilities) in the protection of the Estonian state.

In the modern world, people are no longer classified as sick or healthy, meaning that disability can be viewed as a natural phenomenon. Democratic societies have increasingly embraced this trend. However, it has not yet been entirely realised that people with disabilities live everywhere and they have every right to be fully involved

in society. Despite the fact that national defense is a fairly specific sector, there have been recent developments towards tolerance in this field as well. Society seeks direction for better inclusion of disabled people to find work opportunities in the defense sector.

The purpose of this research is to submit proposals to the Ministry of Defense and the Ministry of Interior in order to improve the involvement of persons with disabilities in the activities of national defense and internal security institutions.

In theory chapter, the author was guided primarily by the Estonian legislation, existing national defense and disability strategies and development plans. The empirical inquiry was performed among experts from national defense and internal security organizations (Estonian Defense Forces, Estonian Defense League, Estonian Defense Resources Agency, Estonian Rescue Board, Estonian Police and Border Guard Board) and representatives of disabled people's associations (Estonian Chamber of Disabled People, Estonian Union of Persons with Mobility Impairment, Estonian Blind Union and Estonian Hearing Impaired Union).

The research was conducted using a qualitative research methodology. The method of collecting data was a semi-structured interview via Skype and a structured interview via e-mail. A questionnaire was prepared to interview the correspondents and a total of 12 individuals were interviewed.

The study revealed, that there is a general awareness of comprehensive national defense, among the national defense institutions and associations of people with disabilities. The knowledge of the experts was thorough, primarily based on legislation, whilst the disability associations rather expressed their personal views.

The study proved, that all stakeholders found the inclusion of disabled people in national defence as a priority. The areas and activities where people with disabilities have been involved so far provide confirmation that cooperation between all parties is feasible. It was recognized, that with presence of motivated planning, there are many possibilities in national defense to contribute by people with disabilities.

The study revealed also many problems and restrictions that hinder the inclusion of people with disabilities. Most restrictions are imposed by the Estonian defense

legislation. To be employed in national defense, a person has to participate in national defense planning activities, or perform the duties arising from the assignment. These often require very strict health and educational standards imposed on persons manning the positions. Both parties pointed out a challenge related to the lack of initiative, as there was no clarity to who could come forward with the initiative for cooperation.

Despite the challenges, all respondents to the study acknowledged that closer cooperation is definitely possible in the future. Various military and civil evacuation exercises and extensive public communication about national defense supports the wider inclusion of people with disabilities. All correspondents expressed a common belief that the inclusion of people with disabilities, regardless of the field of activity, would make the whole society more tolerant and raise general awareness of the existence of this part of society.

While concluding the research, the author acknowledges that this study was important and the raised research questions were answered. As a result of the research, the author was able to present recommendations to Ministry of Defense and to Ministry of Interior for more effective inclusion of people with disabilities to national defense.

According to the study, the author concludes that the interest and motivation of people with disabilities to be involved in the field of national defense actually exists. In principle and in essence, there is a lack of general awareness and initiative from all sides, but the opportunities are already available. There are possibilities to contribute with paid jobs and as a volunteer.

In further work with the comprehensive approach to national defense, there is certainly merit to pay significant attention to the development of a more cohesive and socially inclusive society.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Signe Sula,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Puuetega inimeste kaasamine laiapindsesse riigikaitssesse“, mille juhendaja on Liina Käär, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguste kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Signe Sula

20.05.2020